

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет митної справи, матеріалів та технологій
Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «БАКАЛАВР»**

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК
ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

спеціальність 242 «Туризм»

освітня програма «Туризм»

Виконав: здобувач вищої освіти
групи ТР41

_____ **МЕЛЬНИЧУК Єлизавета Юріївна**
(підпис)

Керівник:
_____ д.е.н., проф. **МАТВІЙЧУК Л.Ю.**
(підпис)

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2025 р.
Гарант освітньої програми:

к.е.н., доц. **ДАЩУК Ю.Є.**

_____

Луцьк – 2025 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *митної справи, матеріалів та технологій*

Кафедра *туризму та готельно-ресторанної справи*

Ступінь вищої освіти: *бакалавр*

Галузь знань: *24 Сфера обслуговування*

Спеціальність: *242 Туризм*

Освітня програма: *Туризм*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Л.Ю. Матвійчук

« ___ » _____ 2025 р.

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мельничук Єлизавета Юріївна

1. Тема кваліфікаційної роботи *Сталий розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області*

Керівник роботи: *Матвійчук Людмила Юріївна, д.е.н., професор*

затверджені наказом вищого навчального закладу № 4/01-02 від 02.01.2025.

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи 01.06.2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: звіти Асоціації індустрії гостинності України, законодавчі та нормативні акти України щодо розвитку туристичних підприємств, статистичні матеріали Державної служби статистики України, міждержавні та національні стандарти індустрії гостинності, наукова та практична література з досліджуваної тематики.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретичні засади забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій.

Розділ 2. Сучасний стан та тенденції сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій.

Розділ 3. Формування стратегії підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств.

5. Перелік графічного матеріалу:

1. Кількість зруйнованих/пошкоджених об'єктів культури та релігії внаслідок російсько-української війни, од

2. Оцінка якості послуг ТА «Імперія-Тур» за відгуками на сайті.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
<i>Розділ 1. Теоретичні засади забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій</i>	проф. Матвійчук Л.Ю.		
<i>Розділ 2. Сучасний стан та тенденції сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій</i>	проф. Матвійчук Л.Ю.		
<i>Розділ 3. Формування стратегії підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств</i>	проф. Матвійчук Л.Ю.		
<i>Висновки</i>	проф. Матвійчук Л.Ю.		
<i>Нормо контроль</i>	доц. Дащук Ю.Є.		

7. Дата видачі завдання «02» січня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	<i>Обґрунтування вибору теми кваліфікаційної роботи</i>	до 01.12.2024 р.	
2.	<i>Огляд літератури та досліджування проблеми для написання кваліфікаційної роботи</i>	20.01.2025 р.	
3.	<i>Написання теоретичної частини кваліфікаційної роботи</i>	20.02.2025 р.	
4.	<i>Написання аналітичної частини кваліфікаційної роботи</i>	20.03.2025 р.	
5.	<i>Написання проектної частини кваліфікаційної роботи</i>	20.04.2025 р.	
6.	<i>Висновки</i>	01.05.2025 р.	
7.	<i>Формування і організація списку використаних джерел</i>	10.05.2025 р.	
8	<i>Попередній захист кваліфікаційної роботи бакалавра</i>	20.05.2025 р.	
9	<i>Нормоконтроль</i>	21.05.2025 р.	
10	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	до 30.05.2025 р.	
11	<i>Представлення кваліфікаційної роботи бакалавра до захисту</i>	01.06.2025 р.	

Здобувач вищої освіти

_____ (Мельничук Є.Ю.)
(підпис) (прізвище, ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ (Матвійчук Л.Ю.)
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Анотація *Мельничук Є.Ю.* Сталий розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області. – На правах рукопису. Кваліфікаційна робота першого (бакалаврського) рівня, освітньо-професійної програми «Туризм», за спеціальністю 242 Туризм, галузі знань 24 Сфера обслуговування – Луцький національний технічний університет, кафедра туризму та готельно-ресторанної справи. – Луцьк, 2025. – 65 с., список джерел – 59 найменувань.

Досліджено теоретико-методологічні засади та практичні підходи до сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області. Обґрунтовано значення концепції сталості в умовах трансформаційних змін, охарактеризовано природні, історико-культурні, інфраструктурні та соціальні ресурси Волинського регіону. Проведено оцінку рівня сталого розвитку на основі індикативної моделі, визначено сильні та слабкі сторони туристичної сфери області, а також розроблено систему стратегічних орієнтирів та інструментів її сталого зростання.

Розроблено стратегічні орієнтири сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій, які включають інтегровані підходи до управління ресурсами, спрямовані на забезпечення екологічного балансу, економічної життєздатності та соціальної інклюзії. Вони охоплюють диверсифікацію туристичних напрямів із пріоритетом на екологічно безпечні та культурно-ідентичні продукти, розвиток партнерських моделей співпраці між громадою, бізнесом і місцевою владою, впровадження цифрових технологій для підвищення ефективності управління та комунікації, а також посилення ролі місцевого населення у процесах прийняття рішень. Запропоновані орієнтири адаптовані до умов регіонів України й можуть слугувати основою для стратегічного планування сталого туризму як на місцевому, так і на національному рівні.

Ключові слова: сталий туризм, потенціал регіону, конкурентоспроможність, індикатори сталого розвитку, стратегічні орієнтири.

ANNOTATION

Abstract *Melnychuk E.* Sustainable development of the tourism and recreation potential of the Volyn region. – In the form of a manuscript. Qualification work of the first (bachelor's) level, educational and professional program «Tourism», in the specialty 242 Tourism, fields of knowledge 24 Service sector – Lutsk National Technical University, Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business. – Lutsk, 2025. – 65 p., list of sources from 59 titles.

The theoretical and methodological principles and practical approaches to the sustainable development of the tourism and recreation potential of the Volyn region are investigated. The significance of the concept of sustainability in the context of transformational changes is substantiated, the natural, historical and cultural, infrastructure and social resources of the Volyn region are characterized. An assessment of the level of sustainable development was carried out based on an indicative model, the strengths and weaknesses of the region's tourism sector were identified, and a system of strategic guidelines and tools for its sustainable growth was developed.

Strategic guidelines for the sustainable development of the tourism and recreational potential of territories have been developed, which include integrated approaches to resource management aimed at ensuring ecological balance, economic viability and social inclusion. They cover the diversification of tourist destinations with a priority on environmentally friendly and culturally identical products, the development of partnership models of cooperation between the community, business and local authorities, the introduction of digital technologies to increase the efficiency of management and communication, as well as strengthening the role of the local population in decision-making processes. The proposed guidelines are adapted to the conditions of the regions of Ukraine and can serve as the basis for strategic planning of sustainable tourism at both the local and national levels.

Keywords: sustainable tourism, regional potential, competitiveness, indicators of sustainable development, strategic guidelines.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ	10
1.1. Зміст та значення туристично-рекреаційного потенціалу в сталому розвитку регіонів	10
1.2. Інституційне забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій	18
1.3. Світовий та вітчизняний досвід сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу	25
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ	34
2.1. Методичні підходи щодо оцінювання розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів на засадах сталості	34
2.2. Аналіз сучасного стану та тенденцій сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України	38
2.3. Оцінка рівня сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області	45
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ	49
3.1. Стратегування сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій	49
3.2. Обґрунтування напрямів розбудови туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області на засадах сталості	53
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

Обґрунтування актуальності теми дослідження. Сучасні виклики, пов'язані з глобальними змінами клімату, безпековими ризиками, економічною нестабільністю та необхідністю післявоєнного відновлення, вимагають переосмислення підходів до використання туристично-рекреаційного потенціалу територій. У цьому контексті концепція сталого розвитку, яка передбачає гармонійне поєднання економічних, соціальних та екологічних пріоритетів, стає визначальною основою для формування стратегій регіонального зростання. Волинська область, володіючи багатими природними ландшафтами, цінною культурною спадщиною та транскордонним положенням, має усі передумови для створення моделі туризму, що базується на принципах довготривалості, збереження ресурсів і залучення громад.

Актуальність теми зумовлена також необхідністю розробки ефективних управлінських рішень, які враховуватимуть економічну доцільність, екологічну безпеку, соціальну згуртованість та інституційну спроможність територіальних громад. У світлі євроінтеграційних прагнень України та потреби в адаптації до стандартів сталого розвитку, Волинська область може слугувати прикладом впровадження регіональної політики, що відповідає принципам «зеленої» економіки, сталого землекористування та відповідального туризму. Саме тому дослідження умов, механізмів і стратегій сталого розвитку туризму в цьому регіоні є науково обґрунтованим та практично значущим для майбутнього.

Стан вивченості проблеми. Питання забезпечення сталого розвитку різноманітних сфер національного господарства відображено у наукових працях М. Войчука, В. Загорського, Н. Ковшун, О. Кононенко, Н. Мамонтової, Я. Остафійчука, Н. Павліхи, Н. Савіної, Ю. Стадницького, Є. Хлобистова, Н. Хом'юк, Н. Хумарової, І. Цимбалюк. Незважаючи на значну кількість публікацій за досліджуваною темою, питання сталого розвитку туризму в регіонах України залишаються недостатньо вивченими.

Метою роботи є обґрунтування стратегічних підходів та розробка пропозицій щодо забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області з урахуванням сучасних викликів, регіональних особливостей і стратегічних пріоритетів сталості.

З метою досягнення зазначеного були поставлені такі *завдання*:

- дослідити світовий та вітчизняний досвід сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу;
- здійснити аналіз сучасного стану та тенденцій сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України;
- провести оцінку рівня сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області;
- визначити стратегічні орієнтири сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій;
- обґрунтувати напрями розбудови туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області на засадах сталості.

Об'єктом дослідження є процес сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області як складової регіонального розвитку.

Предметом дослідження є теоретичні засади, методичні підходи та практичні інструменти сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області.

Перелік використаних у ході проведення дослідження методів. З метою досягнення поставлених завдань у кваліфікаційній роботі бакалавра використовувалися такі методи дослідження: методи аналізу та синтезу (для узагальнення теоретичних положень щодо сталого туризму), індукції та дедукції (для формування висновків на основі емпіричних даних), метод порівняльного аналізу (для оцінювання динаміки туристичного розвитку у регіональному контексті), а також індикативний метод оцінювання (з метою формування інтегрального індексу сталості на основі соціально-економічних та екологічних показників). Крім того, використовувалися картографічні та

графічні методи візуалізації, що дозволили відобразити просторову структуру туристичного потенціалу регіонів.

Джерела інформаційної бази дослідження. Інформаційну базу кваліфікаційної роботи складають нормативно-правові акти України у сфері туризму, зокрема Закони України «Про туризм», «Про курорти», «Про охорону навколишнього природного середовища», а також Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Також використано статистичні дані Державної служби статистики України, звіти Волинської обласної державної адміністрації, матеріали департаментів екології та туризму, результати регіональних соціологічних опитувань, аналітичні огляди, дані міжнародних організацій, наукові публікації, монографії та статті провідних українських і зарубіжних дослідників з питань сталого розвитку та туристичного планування.

Новизна дослідження полягає у формуванні комплексного підходу до оцінки та стратегічного планування сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області з урахуванням сучасних викликів та регіональної специфіки.

Практична цінність одержаних результатів роботи полягає в можливості їх використання для удосконалення регіональної туристичної політики, розробки стратегій сталого розвитку Волинської області, впровадження цільових програм підтримки туризму на місцевому рівні, а також для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів органами влади, туристичними установами, громадськими організаціями та освітніми закладами..

Апробація результатів дослідження. Основні висновки та результати дослідження апробовані та опубліковані у вигляді тез у Студентському науковому віснику ЛНТУ, серія технічні науки (Луцьк, 2025 р.).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається з вступу, трьох розділів та висновків; містить 65 сторінок тексту, 6 рисунків, 10 таблиць. Список джерел включає 59 найменувань літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Зміст та значення туристично-рекреаційного потенціалу в сталому розвитку регіонів

У сучасних умовах динамічного розвитку ринку туристичних послуг та посилення глобальної конкуренції підприємства туристичної сфери стикаються з необхідністю постійного вдосконалення своєї діяльності. Споживачі стають дедалі вимогливішими, очікуючи індивідуального підходу, високої якості обслуговування та нових емоційних вражень. Водночас зовнішнє середовище, зокрема економічні кризи, технологічні зміни та нестабільність політичних умов, створює нові виклики для забезпечення стабільного розвитку туристичних компаній.

У цьому контексті важливу роль відіграє стратегічне управління, яке дає змогу підприємствам реагувати на зміни та формувати конкурентні переваги на перспективу. Чітко сформована стратегія дозволяє визначити місію, цілі, шляхи розвитку, сегменти ринку, на які варто орієнтуватися, та інструменти досягнення успіху. Вона спрямована на зростання прибутковості, підвищення іміджу компанії, оптимізацію ресурсів та посилення взаємодії з споживачами й партнерами. Дослідження стратегічних підходів у підвищенні конкурентоспроможності туристичних підприємств є актуальним і необхідним для формування ефективної моделі управління [13]. Саме завдяки грамотному стратегуванню туристичні компанії здатні не тільки витримати конкуренцію на національному та міжнародному ринку, а й забезпечити довготривалий розвиток у гармонії з ринковими та соціальними реаліями.

Зважаючи на тему нашого дослідження, вважаємо за доцільне розглянути змістовне наповнення поняття «сталий розвиток туристично-рекреаційних територій». З цією метою розглянемо підходи до змісту суміжних понять:

«туристично-рекреаційний потенціал», «сталий розвиток туристично-рекреаційного потенціалу».

У сучасному науковому дискурсі поняття «туристично-рекреаційний потенціал» набуває все більшої актуальності, оскільки виступає основною категорією у формуванні стратегії розвитку туристичної галузі на регіональному та національному рівнях. У зв'язку з цим зростає потреба у глибокому теоретичному осмисленні цієї категорії, що зумовлює розмаїття підходів до її трактування серед дослідників. Аналіз наукових позицій дозволяє визначити складові потенціалу та зрозуміти його роль як інтеграційного чинника соціально-економічного розвитку територій (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1 – Підходи вчених до трактування поняття «туристично-рекреаційний потенціал»

Автор	Зміст визначення
Мальська М.П., 2019	Туристично-рекреаційний потенціал – це сукупність природних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів, придатних для розвитку туризму та рекреації.
Гаврилюк О.М., 2018	Потенціал туристично-рекреаційного розвитку визначається як можливості території забезпечувати оздоровлення, відпочинок і пізнавальну діяльність завдяки наявним ресурсам і інфраструктурі.
Панюк С.С., 2020	Розглядає потенціал як стратегічний ресурс регіону, здатний забезпечити соціально-економічне зростання на основі ефективного використання природного і культурного середовища.
Савчук В.С., 2017	Туристично-рекреаційний потенціал – це інтегрована категорія, що включає ресурсний, економічний, соціальний та організаційний компоненти розвитку туризму.
Іванов С.В., 2021	Підкреслює значення доступності та якості рекреаційної інфраструктури в розкритті потенціалу території для прийому туристів і організації відпочинку.

Джерело: складено на основі [9, 24, 31, 49, 52].

У науковій літературі поняття «туристично-рекреаційний потенціал» розглядається як комплексна категорія, що охоплює всі ресурси та умови, які можуть бути використані для розвитку туризму та організації рекреаційної діяльності. Залежно від підходу дослідників, акценти у визначенні зміщуються на ті чи інші складові – природні ресурси, інфраструктуру, економічний ефект, соціальний вплив чи управлінські механізми. Саме ця багатогранність свідчить

про інтегральний характер терміну, а його розуміння тісно пов'язане з концепцією сталого розвитку територій.

Так, Мальська М.П. [31] та її співавтори вважають, що туристично-рекреаційний потенціал – це поєднання природних, історико-культурних і соціально-економічних ресурсів, здатних забезпечити належні умови для туризму. Автори акцентують на широті охоплення ресурсної бази, підкреслюючи важливість її комплексного використання. Подібного підходу дотримується і Гаврилюк О.М. [9], який додає до визначення наголос на можливостях території щодо оздоровлення і пізнавальної активності, розглядаючи потенціал як сукупність ресурсів та як їхню функціональну здатність.

Панюк С.С. [49] у своєму дослідженні пропонує стратегічне бачення: він визначає туристично-рекреаційний потенціал як ресурс для довгострокового соціально-економічного зростання. Таким чином, поняття набуває прикладного значення як елемент регіональної стратегії розвитку. Це співзвучно з підходом Савчука В. С. [44], який підкреслює інтегративну природу потенціалу: до його складу, на думку дослідника, входять ресурси та організаційні можливості, управлінські інструменти та соціальна взаємодія.

Цікавою є позиція Іванова С.В. [24], який особливу увагу приділяє інфраструктурному забезпеченню. На його думку, саме якість і доступність рекреаційної інфраструктури є визначальними чинниками у розкритті потенціалу території. Такий підхід свідчить про зв'язок між матеріальною базою та здатністю регіону бути привабливим для туристів, що робить потенціал абстрактною величиною та реальним інструментом соціально-економічного впливу.

На основі зазначеного вище, можна стверджувати, що туристично-рекреаційний потенціал – це стратегічна категорія, що охоплює функціональність, управлінську спроможність і довготривалу ефективність використання рекреаційної бази. Розуміння його природи є основою для

формування регіональних політик у сфері туризму, особливо в умовах необхідності сталого розвитку.

У сучасних умовах зростання глобального туризму та посилення антропогенного навантаження на природні ресурси особливої актуальності набуває концепція сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій. Зазначене поняття охоплює ефективне використання природних і культурних ресурсів з метою розвитку туризму та забезпечення екологічної рівноваги, соціальної відповідальності та економічної вигоди для місцевих громад. Різні науковці трактують цю концепцію з акцентом на окремі її складові, що дозволяє сформуванню багатогранне бачення процесів, які сприяють довготривалому та гармонійному розвитку туристичних територій (таблиця 1.2)

Таблиця 1.2 – Підходи вчених до трактування поняття «сталий розвиток туристично-рекреаційного потенціалу»

Джерело	Зміст визначення
Гуменюк З.В., 2020	Сталий розвиток туристичної сфери розглядається як поєднання економічної вигоди, збереження культурної спадщини та природного середовища.
UNWTO, 2023	Сталий туризм – це туризм, який враховує поточний і майбутній вплив на економіку, довкілля та громади.
Дутчак О.В., 2021	Розвиток туристично-рекреаційного комплексу повинен спиратися на локальну участь, екологічну рівновагу та інституційну спроможність.
Sharpley R., 2009	Сталий туризм – це стратегія досягнення балансу між туризмом і потребами місцевих громад.
Мельник Л.Г., 2015	Наголос на екологічній безпеці, збереженні ландшафтів та природного капіталу в процесі розвитку туризму.

Джерело: складено на основі [10, 12, 34, 65, 68].

У контексті дослідження сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій науковці пропонують різні підходи до трактування цього складного поняття. Розуміння сталого розвитку у сфері туризму та рекреації формується на основі міждисциплінарного підходу, де поєднуються економічні, екологічні, соціокультурні та управлінські аспекти. Так, Гуменюк З.В. [10] розглядає сталий розвиток туристичної сфери як процес, що поєднує досягнення економічної вигоди з одночасним збереженням природного середовища та культурної спадщини. У центрі уваги дослідниці – гармонійне

поєднання туристичних інтересів з потребами місцевих громад і природоохоронними заходами.

Всесвітня туристична організація (UNWTO, 2013) [65] акцентує на глобальному розумінні сталого туризму як діяльності, яка враховує довгостроковий економічний, екологічний і соціальний вплив на громади та території. Організація наполягає на важливості стратегічного планування й участі всіх зацікавлених сторін у розвитку туризму.

У своїх працях Дутчак О.В. [12] підкреслює, що ефективне управління туристично-рекреаційним комплексом в умовах децентралізації неможливе без розвитку інституційної спроможності місцевих громад. Дослідник наголошує на важливості локальної участі, підтримки місцевих ініціатив і збереженні природного середовища. У праці Sharpley R. [68] йдеться про сталий туризм як інструмент досягнення балансу між економічними цілями та потребами локальних спільнот. Автор закликає враховувати соціокультурну динаміку регіонів, де розвивається туризм, що дозволяє досягти справжньої сталості. Мельник Л.Г. [34] фокусується на екологічному аспекті сталого розвитку. Його підхід передбачає пріоритет збереження ландшафтів, природних ресурсів та екологічної безпеки у процесі розробки та реалізації туристичних стратегій.

Під сталим розвитком туристично-рекреаційного потенціалу територій доцільно розуміти динамічний процес планування та реалізації туристичної діяльності, який забезпечує раціональне використання природних, культурних та соціальних ресурсів з урахуванням екологічної збалансованості, економічної вигоди та соціального добробуту місцевих громад. Такий розвиток передбачає збереження рекреаційних цінностей території, включення локального населення до управління туристичними процесами, адаптацію до кліматичних та соціальних змін, а також підтримку міжрегіональної співпраці та інновацій.

У сучасному науковому та практичному дискурсі питання сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій набуває особливого значення, оскільки поєднує в собі економічну вигоду, соціальну

відповідальність і екологічну збалансованість. Візуалізація сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій представлено на рис. 1.1.

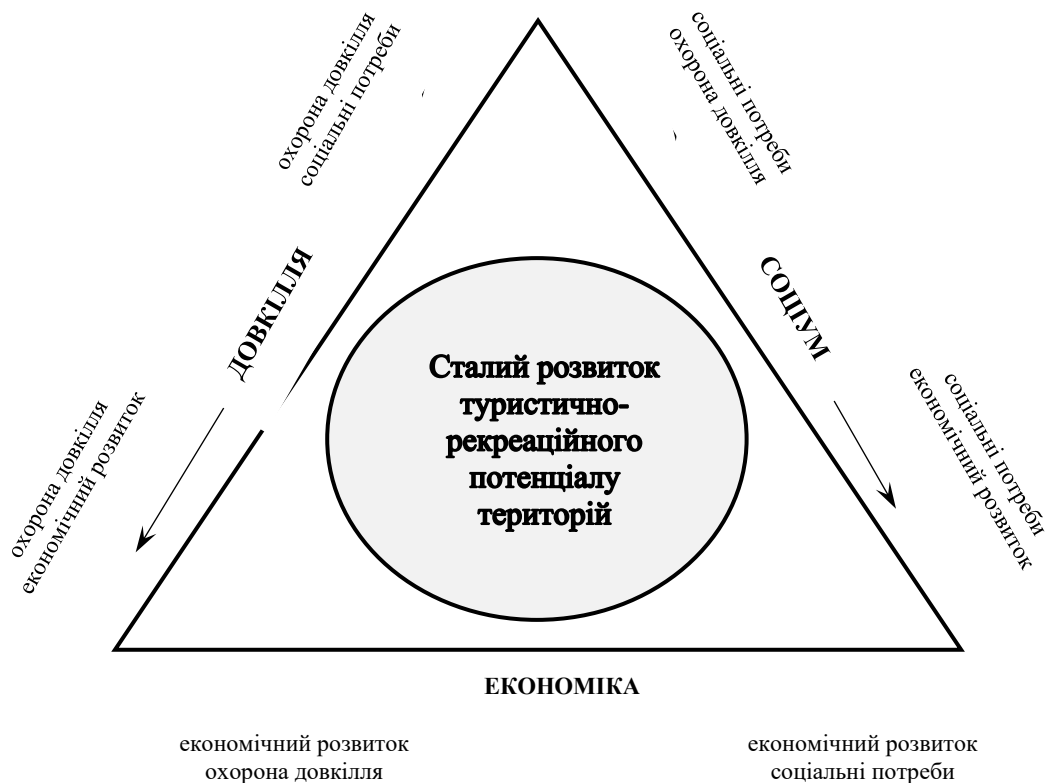

Рисунок 1.1. Модель сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій

Джерело: складено на основі [61].

Модель сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій, яка базується на трьох основних взаємопов'язаних компонентах:

- економіка – сприяє економічному зростанню, створенню робочих місць, підвищенню інвестиційної привабливості регіону та ефективному використанню рекреаційних ресурсів;

- соціум – представляє інтереси місцевого населення, задоволення соціальних потреб, збереження культурної спадщини та активну участь громад у туристичному розвитку;

- довкілля — відповідає за збереження природних ресурсів, підтримання екологічного балансу та охорону ландшафтів у процесі використання територій для туризму.

Важливим є взаємозв'язок між цими компонентами. Наприклад:

- економіка ↔ довкілля, що передбачає забезпечення економічного розвитку без шкоди для навколишнього середовища;

- довкілля ↔ соціум, що передбачає збереження природи для задоволення соціальних потреб – наприклад, відпочинку, здоров'я, екологічної безпеки;

- соціум ↔ економіка, що передбачає вирішення соціальних потреб, які мають бути реалізовані за рахунок стабільного економічного розвитку, наприклад, через доступ до рекреаційних послуг, працевлаштування тощо.

Така модель ілюструє, що сталий розвиток можливий лише за умови гармонізації зазначених трьох сфер. Нехтування хоча б однією з них призводить до дисбалансу та нестійкості туристично-рекреаційного розвитку території. Зокрема, інтенсивний економічний розвиток без екологічного обґрунтування може зруйнувати природні ресурси, що, своєю чергою, позначиться і на соціальній сфері. Запропонована схема є ідеальним візуальним інструментом для демонстрації процесів забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу.

У сучасних умовах функціонування туристичної галузі стратегічне управління стає важливим інструментом забезпечення довгострокового розвитку підприємств. Зростаюча конкуренція, зміни у споживчих уподобаннях, глобалізація ринку туристичних послуг та вплив зовнішніх ризиків, зокрема економічних і політичних криз, зумовлюють необхідність розробки й впровадження ефективних стратегій. Вони виступають як засіб адаптації до нових викликів та як платформа для формування унікальних конкурентних переваг.

Стратегія дозволяє підприємству чітко окреслити власну місію, визначити цілі розвитку, вибрати пріоритетні ринки, сегменти споживачів і форми просування послуг. Завдяки стратегічному підходу можливо

забезпечити стабільність бізнесу та сприяти його інноваційності, диференціації та посиленню позицій у туристичному середовищі [43]. Наприклад, використання цифрових технологій, розвиток екологічного туризму чи формування унікальних маршрутів часто виступають елементами стратегічного розвитку, що підвищують конкурентоспроможність підприємства.

Особливу роль відіграють стратегії в умовах нестабільного ринкового середовища. Гнучке стратегічне планування дозволяє туристичним підприємствам оперативно реагувати на зміни в законодавстві, на сезонні коливання попиту, на нові можливості співпраці з іншими учасниками ринку. Такий підхід зменшує ризики та підсилює здатність компанії до виживання й зростання в умовах конкуренції. Таким чином, стратегія стає не просто інструментом планування, а важливим фактором формування конкурентоспроможного, життєздатного та привабливого для споживача туристичного бізнесу.

Таким чином, запропонована модель сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій, заснована на взаємодії трьох основних сфер – економіки, соціуму та довкілля, наочно демонструє необхідність інтегративного підходу до управління туристичними ресурсами. Лише за умови збалансованого врахування екологічних вимог, соціальних очікувань та економічних інтересів можливе формування ефективної, конкурентоспроможної та стійкої туристично-рекреаційної системи, здатної задовольняти потреби теперішнього покоління без загрози для майбутніх.

1.2. Інституційне забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій

Сталий розвиток туристично-рекреаційного потенціалу територій неможливий без ефективного інституційного забезпечення, яке охоплює систему органів управління, нормативно-правову базу, інструменти стратегічного планування та механізми міжсекторальної взаємодії. У процесі переходу до моделі сталого туризму особливої важливості набуває створення стабільного управлінського середовища, здатного координувати інтереси держави, бізнесу, місцевих громад і природоохоронних структур. Інституції виступають як регулятори та як активні суб'єкти розвитку, які формують правила гри на ринку туристичних послуг.

У країнах з розвиненою туристичною індустрією інституційні структури відіграють важливу роль у впровадженні політик сталого розвитку. Такі елементи, як місцеві туристичні ради, агентства з розвитку, державні екологічні служби та громадські організації, діють у тісній координації, впроваджуючи комплексні програми управління ресурсами, просування екотуризму, інвестування в «зелену» інфраструктуру [38]. Успішність цих моделей великою мірою залежить від гнучкості інституційної системи, рівня децентралізації та прозорості ухвалення рішень.

В Україні питання інституційного забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій перебуває на етапі трансформації. З одного боку, відбувається процес децентралізації, що відкриває нові можливості для локальних ініціатив та участі громад. З іншого – спостерігається фрагментарність нормативної бази, обмеженість фінансування та нестача інституційної спроможності на місцевому рівні. У цьому контексті актуальним є вивчення кращих міжнародних практик, а також розробка власних механізмів ефективного інституційного супроводу розвитку туризму в Україні на засадах сталості.

Ефективне використання та розвиток туристично-рекреаційного потенціалу України неможливі без належного нормативно-правового забезпечення, яке створює підґрунтя для реалізації державної політики у сфері туризму, охорони природних ресурсів, підтримки культурної спадщини та захисту прав споживачів туристичних послуг. Комплекс нормативних актів, таких як закони України «Про туризм», «Про курорти», «Про музеї та музейну справу», «Про захист прав споживачів», а також програмно-стратегічні документи – визначають правила, механізми й інституційні засади функціонування галузі. Їхня узгодженість та ефективне впровадження є передумовою для сталого розвитку туристичної сфери, підвищення конкурентоспроможності регіонів і збереження ресурсної бази для майбутніх поколінь (таблиця 1.3).

Таблиця 1.3 – Основні нормативно-правові акти з питань регулювання та сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу в Україні

Джерело	Зміст
Закон України «Про туризм» [17]	Визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики розвитку туризму і рекреації. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів і регулює відносини, пов'язані з організацією туризму на території
Закон України «Про курорти» [18]	Закріплено правові, організаційні, економічні та соціальні засади розвитку курортів в Україні, які спрямовані на забезпечення використання з метою лікування і оздоровлення людей, природних ресурсів, природних територій, які є надбанням народу, та їх охорони
Закон України «Про музеї та музейну справу» [19]	Регулює суспільні відносини у сфері музейної справи, визначає правові, економічні, соціальні засади створення і діяльності музеїв України та особливості наукового формування, вивчення, обліку, зберігання, охорони і використання Музейного фонду України
Закон України «Про захист прав споживачів» [20]	Закріплено основні засади державного регулювання безпеки товарів і послуг з метою захисту людини, її майнового та природного середовища
Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р [51]	Визначено два варіанти розвитку туристичної сфери на умовах державно-приватного партнерства, забезпечення раціонального використання, охорони та відтворення туристських ресурсів, детінізацію туристської діяльності, збалансування державних і приватних інтересів
Програма розбудови туристичної інфраструктури [47]	Передбачено розробку і виконання проєкту інвестиційної програми розбудови інфраструктури туризму в туристично-рекреаційних зонах за напрямками національної мережі МТК. Зонаю економічного тягіння МТК визначено території, розташовані поряд із транспортними магістралями в радіусі 40 км з усіма соціальними, природними та історико-культурними об'єктами

Джерело: складено на основі [18, 19, 20, 47, 51].

Закон України «Про туризм» є базовим нормативним актом, що регулює правові засади організації, розвитку і підтримки туристичної діяльності в Україні. Він визначає поняття туризму, туристичного продукту, суб'єктів туристичної діяльності, їхні права й обов'язки. Закон закладає підвалини для формування туристичної політики, зокрема в питаннях державного регулювання, ліцензування, безпеки туристів та міжнародного співробітництва. Особлива увага приділяється розвитку внутрішнього і в'їзного туризму, що напряду пов'язано з активізацією використання туристично-рекреаційного потенціалу країни.

Закон України «Про курорти» регламентує правові та організаційні основи функціонування курортів – територій із природними лікувальними ресурсами, які мають особливе оздоровче значення. Закон встановлює категорії курортів, порядок їхнього створення, функціонування та охорони. У ньому містяться норми щодо охорони лікувальних ресурсів (мінеральних вод, грязей, кліматичних умов тощо) та режимів санітарної охорони. Це законодавство є основою для забезпечення сталого використання рекреаційних ресурсів на територіях зі спеціальним статусом.

Закон України «Про музеї та музейну справу» має важливе значення у контексті культурного туризму. У ньому визначено порядок створення, діяльності та фінансування музеїв, а також форми збереження культурної спадщини. Закон сприяє залученню музейних установ до туристичної інфраструктури як культурно-просвітницьких центрів, що збагачують зміст туристичного продукту та сприяють формуванню ідентичності регіонів.

Закон України «Про захист прав споживачів» регулює відносини між споживачами та постачальниками туристичних послуг. Він гарантує право на безпечні, якісні та повноцінні послуги, передбачає механізми захисту прав туристів у разі порушень, у тому числі у сфері інформаційного забезпечення, відшкодування шкоди та захисту прав через суд. Це створює правову основу для підвищення якості обслуговування в туристичній галузі та формування довіри до національного туристичного продукту.

Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року є основним програмним документом у сфері туризму, що визначає державну політику на середньострокову перспективу. Вона передбачає п'ять стратегічних напрямів: міжнародна інтеграція, підвищення якості послуг, розвиток інфраструктури, сталий розвиток туризму та підвищення економічного внеску галузі. Стратегія акцентує на необхідності розвитку туристично-рекреаційного потенціалу через гармонійне поєднання економічної вигоди, екологічної безпеки та соціального впливу.

Програма розбудови туристичної інфраструктури (зазвичай – на рівні окремих регіонів або в межах національних планів дій) охоплює заходи зі створення, модернізації та підтримки об'єктів, необхідних для ефективного функціонування туристичної галузі. Йдеться про транспортну доступність, об'єкти розміщення, рекреаційні зони, туристично-інформаційні центри, цифрові сервіси. Такі програми є інструментами реалізації стратегічних цілей держави та регіонів, спрямованих на підвищення привабливості територій та раціональне використання наявного потенціалу.

У контексті трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні, особливого значення набуває формування стратегічного бачення розвитку туристично-рекреаційного потенціалу як важливого ресурсу для сталого економічного зростання, зміцнення міжнародного іміджу та покращення якості життя населення. Затверджена *Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року* визначає основні вектори цього процесу, акцентуючи на необхідності інтеграції до світового туристичного ринку, підвищення якості послуг, розвитку інфраструктури, збереження природної спадщини та підвищення економічної ефективності сфери туризму. Саме системне впровадження стратегічних підходів дозволить розкрити потенціал регіонів і забезпечити стійкий розвиток туристичної сфери в Україні.

Основні стратегічні цілі та завдання розвитку і використання туристично-рекреаційного потенціалу відповідно до Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року систематизовано в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4 – Основні стратегічні цілі та завдання розвитку і використання туристично-рекреаційного потенціалу відповідно до Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року

Стратегічна ціль	Основні завдання
Інтеграція України у світовий туристичний простір	- розвиток міжнародного співробітництва; - просування українського туристичного продукту на зовнішніх ринках; - гармонізація стандартів і нормативів до міжнародних.
Підвищення якості туристичних послуг	- вдосконалення системи професійної підготовки кадрів; - запровадження стандартів якості; - підтримка сертифікації та ліцензування.
Розвиток туристичної інфраструктури	- створення та модернізація об'єктів туристичної інфраструктури; - забезпечення транспортної доступності; - розвиток цифрових сервісів у сфері туризму.
Забезпечення сталого розвитку туризму	- збереження природних і культурних ресурсів; - розвиток екотуризму та сільського туризму; - популяризація відповідального туризму.
Зростання економічного внеску туризму в національну економіку	- стимулювання інвестицій у туристичну сферу; - підтримка малого і середнього бізнесу; - збільшення надходжень до бюджету від туристичної діяльності.

Джерело: складено на основі [51].

Однією з основних стратегічних цілей є інтеграція України у світовий туристичний простір, що передбачає активне розширення міжнародної співпраці, популяризацію українського туристичного продукту на зовнішніх ринках і гармонізацію вітчизняних стандартів з міжнародними. Такий підхід має на меті покращити імідж України як туристичної держави, зробити її більш відкритою та привабливою для іноземних туристів. Підвищення якості туристичних послуг передбачає вдосконалення системи підготовки кадрів, впровадження стандартів якості обслуговування, підтримка системи сертифікації та ліцензування, що необхідно для формування конкурентоспроможного ринку, орієнтованого на потреби споживачів, та гарантування високого рівня туристичного сервісу. Розвиток туристичної інфраструктури є ще одним напрямом та полягає у створенні та модернізації об'єктів інфраструктури, підвищення транспортної доступності туристичних локацій та впровадження цифрових сервісів [3]. Такий підхід дозволяє зробити

туристичні послуги більш зручними та доступними, особливо в регіонах з високим рекреаційним потенціалом.

Особливе значення надається забезпеченню сталого розвитку туризму. Стратегія акцентує на необхідності збереження природної та культурної спадщини, розвитку екотуризму й сільського туризму, а також формуванні свідомого ставлення до споживання туристичних ресурсів, що дозволяє уникнути виснаження територій та забезпечити довготривалу привабливість дестинацій. Стратегія орієнтована на зростання економічного внеску туризму в національну економіку. Для цього передбачено стимулювання інвестицій у галузь, підтримку малого та середнього бізнесу, а також заходи зі збільшення надходжень до бюджету за рахунок активізації туристичної діяльності. Туризм розглядається як один із драйверів економіки, здатний генерувати робочі місця, розвиток територій і соціальну активність.

Інституційне забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій систематизовано в таблиці 1.5.

Таблиця 1.5 – Інституційне забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій

Інститути забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій як правила, норми, механізми спонукання	Інститути забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій як суб'єкти	
	Регулюючі	Інститути розвитку
Законодавчі та нормативні акти	Міністерство розвитку громад та територій України	Національна туристична організація
Формалізовані норми поведінки суб'єктів туристської діяльності	Державна агенція розвитку туризму	Українська Асоціація туристичних агенцій
Неформальні відносини суб'єктів туристської діяльності	Департаменти, управління, відділи туризму у складі облдержадміністрацій	Європейська Мережа підприємництва
Механізми спонукання до дотримання встановлених правил і норм	Антимонопольний комітет	Регіональні туристські організації
	Митна служба	Бізнес-інкубатори
	Податкова інспекція	Туристичні кластери
	Інші	Інші

Джерело: складено на основі [21].

Інституційне забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій охоплює широку систему організацій, норм і механізмів, які формують умови для ефективного і збалансованого використання рекреаційних ресурсів. Регулюючі механізми у вигляді законодавчих та нормативних актів виступають базою для всієї туристичної діяльності, визначаючи юридичні рамки, права та обов'язки учасників. Формалізовані норми поведінки суб'єктів туризму закладають правила гри для бізнесу і туристів. До неформальних відносин належать етичні стандарти, традиції, неформальна співпраця між суб'єктами, що часто мають не менше значення, ніж офіційні документи. Механізми спонукання, такі як діяльність податкової інспекції, митної служби чи антимонопольного комітету, слугують засобом контролю й мотивації до дотримання норм [45].

Інститути як суб'єкти охоплюють організації різного рівня, які безпосередньо впливають на розвиток туристично-рекреаційного потенціалу. До центральних органів належать Міністерство розвитку громад та територій, Державна агенція розвитку туризму, які формують державну політику й координують проекти. На регіональному рівні діють департаменти розвитку туризму в облдержадміністраціях, що відповідають за регіональні стратегії. Значну роль відіграють громадські організації, такі як Національна туристична організація, Українська асоціація туристичних агенцій або туристичні об'єднання, які сприяють самоорганізації туризму. Європейська мережа підприємництва та бізнес-інкубатори представляють інфраструктуру підтримки підприємництва у сфері туризму, що є особливо важливим для розвитку малих і середніх ініціатив.

Таким чином, можна очікувати, що в умовах децентралізації роль місцевих інституцій (департаментів, кластерів, асоціацій) надалі зростатиме, особливо у питаннях планування й реалізації проектів сталого туризму. Також, за умов активізації інтеграції України в європейський простір, важливішою стане участь міжнародних партнерів у підтримці туристичної інфраструктури та навчанні фахівців.

1.3. Світовий та вітчизняний досвід сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу

У ХХІ столітті концепція сталого розвитку стала одним із основних орієнтирів у стратегічному плануванні туристичної діяльності як у світовому, так і в національному масштабі. Зростаюче усвідомлення вразливості природних ресурсів, тиск на довкілля з боку масового туризму, а також соціальні виклики, пов'язані з потребами місцевого населення, зумовлюють необхідність впровадження нових моделей управління туристично-рекреаційним потенціалом. Сталий розвиток у цій сфері передбачає досягнення балансу між економічною вигодою, соціальною відповідальністю та екологічною безпекою.

На міжнародному рівні провідні країни впроваджують різноманітні механізми сталого туризму, від екологічної сертифікації готелів і маршрутів до активної участі громад у плануванні туристичного розвитку. Наприклад, держави Скандинавії, Канада, Нова Зеландія демонструють приклади ефективного поєднання природоохоронної політики з туристичною привабливістю [14]. Окрему увагу в цих моделях приділено освіті туристів, прозорому управлінню, інвестиціям у «зелену» інфраструктуру та підтримці місцевих культурних ініціатив.

В Україні досвід реалізації принципів сталого розвитку в туризмі поступово набирає обертів, особливо в контексті розвитку Карпатського регіону, Причорномор'я та сільських територій. Однак вітчизняна практика ще потребує вдосконалення інституційного механізму, узгодженості між різними рівнями влади та ширшої участі громад у прийнятті рішень. Аналіз кращих світових практик у поєднанні з українськими ініціативами дозволяє сформулювати ефективну модель сталого використання туристично-рекреаційного потенціалу, яка відповідатиме національним реаліям і міжнародним викликам.

У міжнародній практиці сталий розвиток туристично-рекреаційного потенціалу давно визнано пріоритетним напрямом державної політики та

регіонального планування [6]. Основна ідея полягає в тому, щоб забезпечити довготривале, безпечне й економічно вигідне використання рекреаційних і туристичних ресурсів без шкоди для довкілля та соціального добробуту місцевих громад. Найуспішніші приклади реалізації такої моделі демонструють країни Європейського Союзу, Скандинавії, а також Канада, Японія, Нова Зеландія, де туризм розглядається як сфера економіки та як інструмент підтримки екології, культури та громади.

Таблиця 1.6 – Світовий досвід сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу

Країна	Особливості сталого туризму	Основні практики
Скандинавські країни (Швеція, Норвегія, Фінляндія)	Акцент на екотуризмі, зелених маршрутах та етичному споживанні природних ресурсів	Екомаркування, залучення громад до планування, оцінка впливу на довкілля
Нова Зеландія	Поєднання туризму з національними цінностями, повага до культури маорі	Ініціатива Tiaki Promise, державна підтримка місцевих ініціатив
Канада	Розвиток громадського туризму та збереження біорізноманіття	Community-based tourism, контроль навантаження на національні парки
ЄС	Підтримка маловідомих регіонів через сталий туризм	Ініціатива EDEN (European Destinations of Excellence)

Джерело: складено на основі [57].

У Скандинавських країнах (Швеція, Норвегія, Фінляндія) велика увага приділяється екотуризму, розвитку зелених маршрутів, підтримці громадських ініціатив та екомаркуванню туристичних послуг. Туристичні об'єкти інтегруються в природне середовище з мінімальним впливом, а місцеві жителі активно залучаються до процесу планування. Подібний підхід забезпечує баланс між економічним розвитком і збереженням природної рівноваги. Також діють суворі системи оцінки впливу на довкілля, що є обов'язковими для будь-якого туристичного проєкту.

У Новій Зеландії сталий туризм став частиною національної ідентичності. Тут впроваджується модель «Tiaki Promise» – ініціатива, яка заохочує туристів поважати природу, культуру корінного населення (маорі) і залишати мінімальний слід у довкіллі. Уряд підтримує місцеві туристичні громади

фінансово, технологічно та освітньо. Така інтеграція національних цінностей із туристичною політикою є прикладом успішного культурно-соціального підходу до сталого розвитку.

Канада розвиває концепцію «community-based tourism» – туризм, який управляється місцевими громадами та приносить прямий дохід на місцях. Це особливо актуально для корінних народів і віддалених територій. Також у Канаді активно впроваджуються практики захисту біорізноманіття у національних парках, які є одними з головних туристичних локацій країни. В країні діє система контролю за навантаженням на території, зокрема обмеження кількості туристів у пікові періоди.

Значного прогресу досягнуто і в Європейському Союзі, де функціонує ініціатива EDEN (European Destinations of Excellence), яка щороку відзначає найкращі приклади сталого туризму в маловідомих регіонах, що стимулює розвиток нових туристичних центрів, далеких від масового туризму, що дозволяє зменшити навантаження на популярні дестинації й одночасно розвивати периферійні території [62].

Світовий досвід свідчить, що сталий розвиток у туризмі можливий лише за умов широкої участі громади, законодавчої підтримки, фінансової інвестиційної політики та культурної інтеграції. Зазначені принципи можуть і повинні бути адаптовані до українських реалій з урахуванням регіональних особливостей. Аналіз світового досвіду сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу свідчить про те, що найефективніші моделі поєднують екологічну відповідальність, соціальну участь громад та економічну доцільність. Практики таких країн, як Нова Зеландія, Канада, скандинавські держави та члени Європейського Союзу демонструють, що сталий туризм може стати джерелом прибутку та засобом збереження культурної та природної спадщини. Впровадження подібних стратегій в Україні можливе за умови адаптації до національного контексту, розвитку інституційної спроможності та активної участі місцевих громад у туристичному плануванні.

Тренди сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій систематизовано в таблиці 1.7.

Таблиця 1.7 – Тренди сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій

Тренд	Характеристика	Приклади впровадження
Екотуризм і зелений туризм	Орієнтація на природоохоронні практики, мінімізація впливу на довкілля, популяризація природних локацій	Скандинавія, Канада, Коста-Рика
Орієнтований на громади туризм	Залучення місцевого населення до управління туризмом, розподіл прибутку всередині громад	Community-based tourism у Канаді, Індії, Танзанії
Цифровізація туристичних послуг	Впровадження цифрових платформ для бронювання, навігації, віртуальних турів та онлайн-просування дестинацій	Smart Tourism у Сінгапурі, Естонії, Південній Кореї
Тематичний та нішевий туризм	Розвиток вузькоспеціалізованих напрямів туризму (гастрономічний, винний, культурний, етнотуризм)	Італія – винні маршрути; Японія – культурні подорожі
Кліматично адаптований туризм	Розробка туристичних стратегій з урахуванням кліматичних змін, сезонних ризиків і енергозбереження	Австралія, Іспанія, Мальдіви – адаптація прибережного туризму

Джерело: складено на основі [59].

Сучасні світові тренди сталого туризму демонструють багатовекторний підхід до збереження туристичних ресурсів і розвитку інфраструктури з урахуванням соціальних, екологічних і технологічних змін. Одним із основних напрямів є екотуризм і зелений туризм, який ґрунтується на бережному ставленні до природи, мінімізації шкоди довкіллю та популяризації природних територій. У регіонах України (Карпатах, на Поліссі, в Національному природному парку «Бузький Гард» чи на Шацьких озерах), впровадження та розвиток такого підходу сприятиме збереженню біорізноманіття та розвитку екологічної освіти та нових форматів зелених маршрутів.

Орієнтований на громади туризм (community-based tourism) акцентує увагу на активній участі місцевого населення в управлінні туризмом і розподілі прибутків від туристичної діяльності. Такий підхід особливо доречний у сільських громадах Волинського та Карпатського регіону, Поділля, Бессарабії, де туристи можуть долучитися до традицій, ремесел, гастрономії. Розбудова

локальних кооперативів і туристичних кластерів сприятиме самозайнятості місцевого населення та зменшенню міграції з регіонів [39].

У відповідь на цифрову трансформацію, провідні країни активно впроваджують цифровізацію туристичних послуг, включаючи онлайн-бронювання, віртуальні тури, QR-навігацію. Для України це відкриває можливості розвитку «smart tourism», особливо у містах із розвиненою ІТ-інфраструктурою – Львові, Києві, Івано-Франківську, Харкові. Створення національного туристичного цифрового хабу з інтеграцією карт, музеїв, маршрутів і сервісів значно підвищить зручність для туристів і збільшить потік до регіонів.

Тренд тематичного та нішевого туризму також є надзвичайно перспективним. Україна має багатий потенціал для розвитку зеленого, винного, гастрономічного, етнографічного, культурного й навіть індустриального туризму. Волинь – для зеленого туризму, Закарпаття – для винного й термального туризму, Буковина – для етнотуризму, Поділля – для палацового та садибного туризму, Донбас – для індустриальної спадщини, після перемоги України. Передбачається, що розвиток таких напрямів дозволить регіонам виділитися серед конкурентів та залучити нові цільові аудиторії.

Кліматично адаптований туризм, стає все більш актуальним у зв'язку з глобальними змінами клімату. В українських умовах це передбачає адаптацію морського туризму в Одеській, Миколаївській і Херсонській областях до сезонних ризиків (посухи, шторми), розвиток альтернативних сезонів туризму (наприклад, міжсезоння у санаторіях) і застосування енергоощадних рішень у туристичних об'єктах [17]. Такий підхід забезпечить екологічну стабільність та більшу привабливість для інвесторів.

Аналіз світових трендів у сфері сталого туризму свідчить про ефективність багатовекторного підходу, що поєднує екологічну відповідальність, технологічні інновації, соціальну інтеграцію та культурну ідентичність. Впровадження таких моделей в українських регіонах має великий потенціал для підвищення конкурентоспроможності національного

туристичного продукту, збереження природних та історико-культурних ресурсів, а також активізації місцевих громад. За умови стратегічної підтримки з боку держави, цифровізації галузі та розвитку партнерства між владою, бізнесом і громадськістю, Україна може ефективно адаптувати найкращі світові практики до своїх регіональних особливостей і побудувати сталу туристичну систему нового покоління.

В Україні концепція сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу поступово інтегрується в державну політику, регіональне планування та діяльність громад. Після прийняття Стратегії розвитку туризму та курортів України на період до 2026 року було окреслено основні вектори розвитку галузі з урахуванням екологічних, соціальних та економічних чинників. Зокрема, акцент робиться на збереженні природних ресурсів, підвищенні якості туристичних послуг, створенні нових робочих місць та підтримці сільського і внутрішнього туризму [27]. У результаті цієї політики в Україні сформувалися приклади успішної практики реалізації сталих підходів у туризмі на регіональному рівні.

Одним із найяскравіших прикладів є Карпатський регіон, де завдяки міжнародним проектам, таким як «Карпати – зелений туризм», активізувалась співпраця між громадами, бізнесом і органами влади. Розвивається екотуризм, сільський зелений туризм, впроваджуються енергоощадні технології у готельно-ресторанній сфері. У громадах Івано-Франківської та Закарпатської областей поширеним є створення локальних маршрутів, музеїв під відкритим небом, народних майстерень. Усе це сприяє економічному зростанню та збереженню традиційної культури.

Ще один прикладом є Подільсько-Бузький регіон, де на території національного природного парку «Бузький Гард» реалізуються програми екоосвіти, організовуються каякінгові та пішохідні маршрути, створюються табори сталого туризму. Такий досвід свідчить про те, що навіть у регіонах з обмеженою інфраструктурою можливо реалізовувати стійкі туристичні моделі за умов належного менеджменту та залучення місцевих ініціатив.

Чорноморське узбережжя, хоч і традиційно орієнтоване на масовий відпочинок, демонструє поступовий перехід до більш сталих практик: розширення міжсезонного відпочинку, екскурсійних турів, впровадження системи «зеленої сертифікації» для готелів. А в Одеській, Миколаївській, Херсонській областях до повномасштабного вторгнення з'явилися нові формати: велотуризм, агротуризм, гастрономічні маршрути. Такі практики зменшують навантаження на пікові сезони та сприяють диверсифікації туристичного продукту.

Міста України, зокрема Львів, Київ, Харків та Івано-Франківськ, активно впроваджують цифрові рішення в туризмі: мобільні додатки, QR-коди, віртуальні тури, що відповідає світовим тенденціям smart tourism. Львів, зокрема, став прикладом успішної інтеграції культурної спадщини та сучасних сервісів: у місті діють програми з розвитку креативних індустрій, відновлюються історичні об'єкти, розвивається

Український досвід сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу свідчить про наявність значного потенціалу для поєднання екологічних, економічних і соціальних інтересів у туризмі. Успішні приклади в Карпатському, Подільському, Причорноморському регіонах та в окремих містах демонструють, що навіть в умовах обмежених ресурсів та викликів трансформаційного періоду можливо впроваджувати ефективні моделі сталого туризму [33]. Подальший розвиток таких практик потребує посилення інституційної підтримки, активізації місцевих ініціатив, розширення цифрових рішень і міжнародного партнерства, що дозволить зберегти природну та культурну спадщину України та забезпечити конкурентоспроможність її туристичної галузі у глобальному контексті.

Розвиток туристично-рекреаційного потенціалу в контексті Стратегії «Європа 2020» представлено на рис. 1.2.

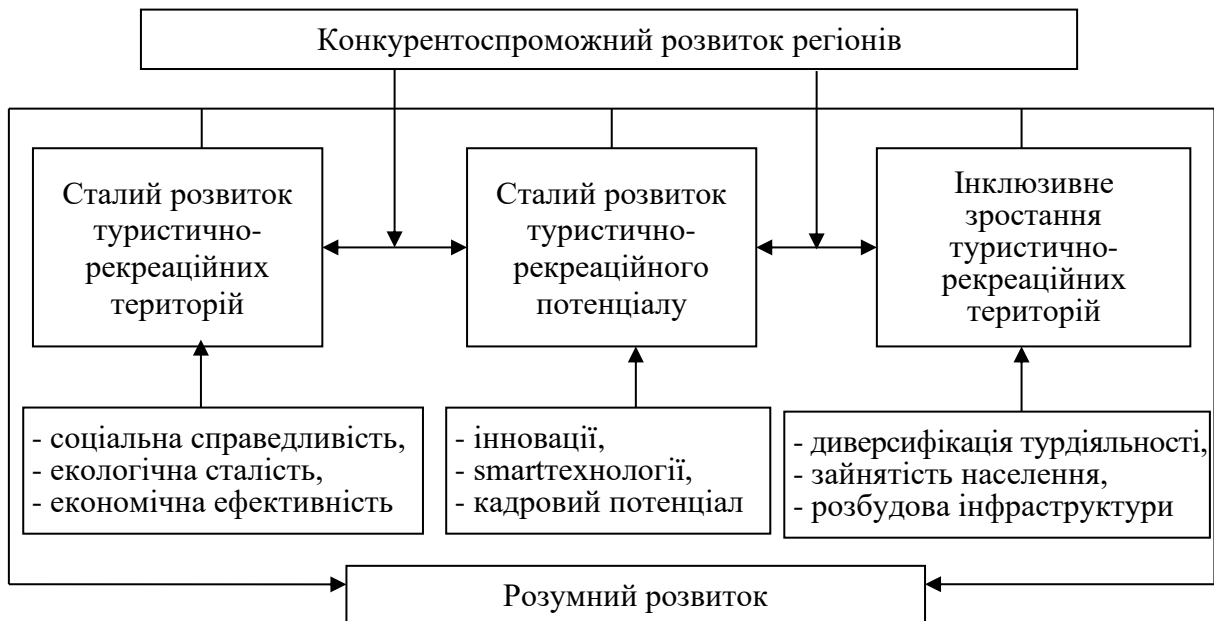

Рисунок 1.2. Розвиток туристично-рекреаційного потенціалу в контексті Стратегії «Європа 2020».

Джерело: складено на основі [56].

У Стратегії «Європа 2020» відображено логічну структуру розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій у відповідності до стратегічних цілей ЄС. Ідея сталого, інклюзивного та конкурентоспроможного зростання територій, що мають значний туристичний і рекреаційний потенціал є основою досліджуваних процесів. Модель відображає взаємозв'язок між економічними, соціальними та технологічними процесами, які визначають ефективність туристичного розвитку в умовах євроінтеграції та регіонального піднесення. Стратегія диверсифікація туристичної діяльності є однією з основних, що означає перехід від вузькоспеціалізованих туристичних продуктів до багатовекторних рішень – від традиційного пляжного відпочинку до розвитку екотуризму, етнотуризму, гастрономічного, сільського, вело- та оздоровчого туризму. Такий підхід дозволяє залучати нові категорії туристів, знижувати сезонні ризики та рівномірніше розподіляти туристичні потоки, що особливо актуально для регіонів України з невикористаним потенціалом.

Зайнятість населення виступає як соціальна мета та економічний індикатор ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу. Туризм створює робочі місця в готельно-ресторанному бізнесі, екскурсійній справі, ремеслах, транспорті, сфері обслуговування, сприяючи зменшенню безробіття й міграції з сільських територій [54]. Підвищення рівня зайнятості, особливо серед молоді та жінок, також відповідає принципам інклюзивного зростання, закладеним у політиці ЄС.

Розбудова інфраструктури полягає у фізичній (транспорт, готелі, об'єкти дозвілля) та цифровій інфраструктурі (ІТ-сервіси, онлайн-букінг, інформаційні системи для туристів). Розвиток інфраструктури є запорукою комфортності, доступності й безпеки туризму та визначає здатність регіонів приймати туристів у довгостроковій перспективі.

Вагому роль відіграють інновації, smart-технології та кадровий потенціал. В умовах цифрової трансформації конкурентоспроможність туристичної галузі залежить від впровадження новітніх рішень: мобільних додатків, віртуальних екскурсій, систем моніторингу потоків, енергоефективних технологій у готелях. Паралельно з цим необхідно розвивати людський капітал, освічених фахівців, здатних працювати в умовах високої конкуренції та змін.

У ширшому контексті модель орієнтується на інклюзивне зростання, яке передбачає соціальну справедливість, екологічну сталість та економічну ефективність. Туризм має бути доступним для всіх категорій населення, включно з людьми з інвалідністю, родинами з дітьми, літніми людьми; при цьому розвиток не повинен шкодити довкіллю, а навпаки – сприяти його збереженню.

Таким чином, практики розумного, збалансованого та інноваційного підходу до формування туристично-рекреаційної політики доцільно гармонізувати із загальноєвропейськими стратегічними орієнтирами. Для України це означає не просто впровадження окремих практик, а переосмислення туризму та рекреації як складової просторового, соціального й економічного розвитку регіонів.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ

2.1. Методичні підходи щодо оцінювання розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів на засадах сталості

У сучасних умовах формування ефективної туристичної політики важливим завданням є активізація розвитку туристично-рекреаційного потенціалу та забезпечення його сталості. Туризм може бути потужним інструментом соціально-економічного зростання територій, однак без належного оцінювання рівня навантаження на природне середовище, інфраструктуру та місцеві громади, розвиток цієї сфери ризикує стати джерелом екологічних і соціальних проблем. Саме тому постає потреба у застосуванні методичних підходів, які враховують економічні показники, а також екологічні, культурні та соціальні аспекти розвитку регіонів.

Методичне оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу на засадах сталості дозволяє комплексно аналізувати ситуацію в регіоні, виявляти проблеми та резерви розвитку, а також прогнозувати наслідки управлінських рішень. Такі підходи базуються на принципах системності, міждисциплінарності та індикативності. Вони враховують багатофакторну природу туризму, де поєднуються просторові характеристики території, якість ресурсної бази, рівень інфраструктури, дотримання екологічних стандартів, а також участь громад у плануванні та реалізації туристичної діяльності. Такий підхід дозволить сформувати обґрунтовані інструменти моніторингу та регулювання туристичного розвитку в регіонах України. Запровадження сталих підходів до оцінювання потенціалу сприяє прийняттю більш зважених управлінських рішень, підвищує прозорість політики у сфері туризму та забезпечує довготривалу привабливість регіонів для туристів, інвесторів і місцевих жителів [41]. Тому, дослідження методичних підходів до оцінювання

сталості є необхідною передумовою стратегічного планування на регіональному рівні.

Об'єктивна й багатопланова оцінка потенціалу дозволяє виявити сильні сторони території та визначити ризики, обмеження і напрями раціонального використання туристично-рекреаційних ресурсів. Різні методичні підходи (географічні, екологічні, соціально-економічні чи інституційні), забезпечують всебічне бачення стану туристично-рекреаційного потенціалу територій, формують базу для ефективного управлінського впливу на його розвиток. Підходи до комплексної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу територій систематизовано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Підходи до комплексної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу територій

Найменування підходу	Характеристика	Цілі використання
Рекреаційно-географічний	Виконується оцінка природних ландшафтів для рекреації і туризму	Рекреаційне районування.
Геоекологічний	Оцінка екологічного стану. Обмеження у використанні території для туризму.	Геоекологічне зонування. Моніторинг забруднень навколишнього середовища.
Маркетинговий	Розрахунок обсягів і структури попиту, визначення ступеня конкурентоспроможності турпродукту, його атрактивності.	Сегментація ринку, диференціація туристичного продукту.
Кадастровий	Опис туристських ресурсів, збір і систематизація відомостей про динаміку і ступінь вивченості території.	Облік і оцінка ресурсів. Рішення регіональних галузевих завдань
Геоінформаційний	Розробка баз і банків даних, карт і атласів, ГІС. Візуалізація елементів потенціалу регіону.	Територіальні та галузеві ГІС. Інформаційне забезпечення вирішення регіональних завдань. Інтеграція потенціалу регіону.
Кластерний	Моделювання взаємодії територіальних органів влади, підприємств бізнесу, громадських організацій та споживачів туристичних послуг.	Ідентифікація територіальних кластерів.
Екосистемний	Визначення економічної вигоди від надання екосистемних послуг, альтернативне використання ресурсів регіону.	Показники економічної цінності ресурсів екосистем, рішення регіональних завдань.

Джерело: складено на основі [49].

Підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу територій є різноманітними за змістом і завданнями, оскільки залежать від об'єкта дослідження, глибини аналізу та стратегічної мети. Одним із базових є рекреаційно-географічний підхід, що зосереджується на оцінці природних ландшафтів із погляду їхньої придатності для туризму та рекреації. Основною метою цього підходу є рекреаційне районування – поділ територій залежно від їхньої ландшафтно-привабливості та можливості прийому туристичних потоків.

Геоекологічний підхід спрямований на аналіз екологічного стану середовища, включаючи рівень забруднення, ландшафтну чутливість і природоохоронні обмеження. Його результатами є геоекологічне зонування території, визначення зон із високим ризиком екодеструкції, а також створення основи для моніторингу довкілля в туристично навантажених регіонах [19].

Маркетинговий підхід зосереджується на дослідженні попиту, поведінки споживача та конкурентоспроможності туристичного продукту. Він дозволяє ефективно сегментувати ринок, адаптувати туристичні продукти під цільові аудиторії та створювати унікальні пропозиції для окремих регіонів. У цьому підході велике значення мають методи соціологічного аналізу, бренд-менеджменту та позиціонування.

Кадастровий підхід базується на системному описі туристичних ресурсів території – їх локалізації, вивченості, інтенсивності використання. Він виконує функції інформаційного обліку та інвентаризації, дозволяючи вирішувати галузеві регіональні завдання, наприклад, планування нових туристичних зон чи контроль за станом пам'яток.

У свою чергу, геоінформаційний підхід передбачає створення цифрових баз даних, карт і атласів, які візуалізують просторову структуру туристичного потенціалу, що дозволяє формувати територіальні або галузеві ГІС, сприяє просуванню регіонів у цифровому середовищі, а також слугує ефективним інструментом для стратегічного планування.

Кластерний підхід полягає у моделюванні співпраці між усіма учасниками туристичного процесу: владою, бізнесом, громадськими організаціями та туристами. Основною метою цього підходу є ідентифікація територіальних кластерів – локальних систем із високою внутрішньою взаємодією та економічною ефективністю, що дозволяє досягати синергії в розвитку туризму.

Екосистемний підхід враховує економічну вигоду від збереження природи та надання екосистемних послуг. Такий підхід є більш сучасним і глибшим, що дозволяє порівнювати альтернативи використання ресурсів регіону та розглядати туризм як одну з форм економічно обґрунтованого природокористування. Він актуалізує ідеї екотуризму, зеленої економіки та екологічного обліку [50].

Таким чином, різноманіття методичних підходів до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу територій свідчить про необхідність комплексного і міждисциплінарного підходу до аналізу. Кожен із них, від геоecологічного до кластерного, виконує специфічну функцію, доповнюючи інші та розкриваючи нові аспекти сталого управління територіями. Поєднання таких підходів у практиці регіонального планування дозволяє точно діагностувати стан туристичної інфраструктури та ресурсної бази та формувати ефективні стратегії розвитку туризму, орієнтовані на довгострокову конкурентоспроможність, екологічну безпеку та соціальну згуртованість.

Методичні підходи до оцінювання розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів на засадах сталості мають враховувати комплексність, багатофакторність і динамічність цього процесу. Вони повинні поєднувати екологічні, економічні та соціальні індикатори, відображати рівень збереження природних ресурсів, ефективність інфраструктурного забезпечення, а також соціальну залученість місцевих громад. Такий системний підхід дозволяє об'єктивно оцінити потенціал територій, та визначити напрями збалансованого використання ресурсів у довгостроковій перспективі.

2.2. Аналіз сучасного стану та тенденцій сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України

У контексті європейської інтеграції та глобальних викликів, сталий розвиток туристично-рекреаційного потенціалу стає одним із основних напрямів державної регіональної політики України. Туризм дедалі більше розглядається як інтеграційна система, що об'єднує соціальні, екологічні та культурні компоненти. Особливої актуальності набуває необхідність адаптації туристичної сфери до принципів сталого розвитку, які передбачають збереження природного середовища, підтримку місцевих громад, розвиток інфраструктури та забезпечення довготривалої конкурентоспроможності територій.

Сучасний стан туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України є нерівномірним і залежить від низки факторів: природно-ресурсної бази, транспортної доступності, рівня інфраструктурного забезпечення, кадрового потенціалу, а також геополітичної та економічної стабільності. З одного боку, Карпати, Поділля, Причорномор'я та Київщина демонструють активний розвиток рекреаційної сфери, а з іншого багато перспективних територій залишаються неосвоєними чи використовуються стихійно, що створює потребу в поглибленому аналізі динаміки та тенденцій, що дозволить обґрунтувати стратегії ефективного управління потенціалом на принципах сталості [15].

У цьому контексті важливо виявити сильні й слабкі сторони сучасного стану туристично-рекреаційного потенціалу та простежити загальноукраїнські та регіональні тенденції його трансформації. Такий аналіз дозволить формувати рекомендації щодо покращення управління туристичною сферою, орієнтувати регіони на збалансований розвиток та забезпечити практичне впровадження засад сталого туризму в усіх ланках територіального розвитку.

Найбільшою перешкодою сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій регіонів України є військова агресія росії проти України та руйнування туристичної інфраструктури значної частини дестинацій,

зокрема у південних, східних та частково північних областях. Бойові дії, окупація, мінування територій, знищення природних парків, історичних пам'яток, об'єктів розміщення та транспортної логістики суттєво обмежують можливості регіонів щодо збереження та використання їхнього рекреаційного потенціалу. Крім безпосередніх руйнувань, серйозною проблемою є також втрата інвестиційної привабливості та зниження рівня безпеки, що є важливими чинниками при виборі туристичних напрямків. У таких умовах постає завдання збереження залишкових можливостей та формування нової стратегії відновлення туризму з урахуванням повоєнної відбудови, реабілітації територій та подальшого впровадження принципів сталого розвитку. Картосхема зруйнованих та пошкоджених об'єктів культури та релігії внаслідок російсько-української війни представлено на рис. 2.1.

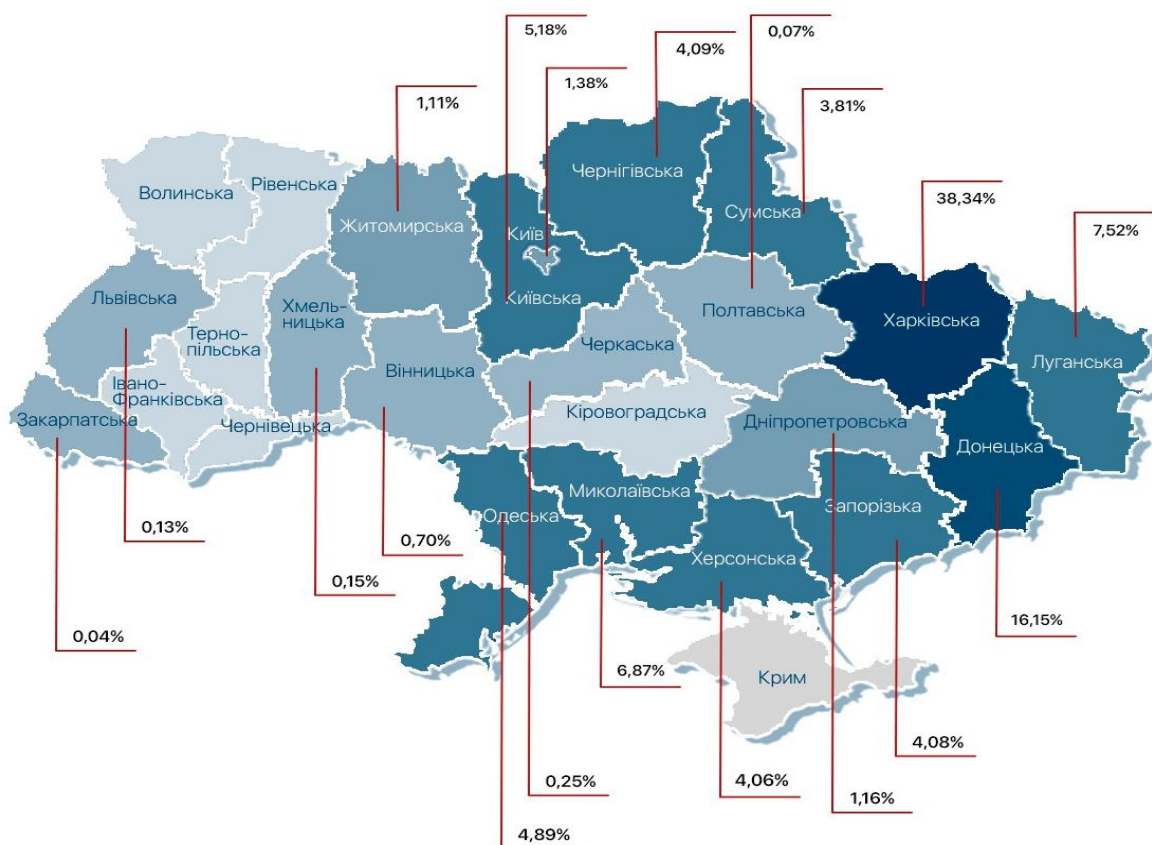

Рисунок 2.1. Кількість зруйнованих/пошкоджених об'єктів культури та релігії внаслідок російсько-української війни, од.
Джерело: складено на основі [22].

Найбільші втрати зосереджені у східних регіонах: Харківська область постраждала найбільше (38,34%), що логічно пояснюється її географічним розташуванням уздовж зони активних бойових дій. Донецька (16,15%) та Луганська області (7,52%) також демонструють високі показники руйнувань, що свідчить про глибоку кризу культурного ландшафту на територіях, які тривалий час перебувають під вогневим або окупаційним тиском.

На півдні значні втрати зазнала Херсонська область (6,87%), яка перебувала в тимчасовій окупації, а також частково Запорізька (4,08%) та Крим (4,06%), що перебуває під окупацією з 2014 року. Це свідчить про фізичну руйнацію інфраструктури та про системне знищення української ідентичності, яка зберігається через релігійні, культурні, історичні пам'ятки.

У центральних і північних регіонах України (зокрема Чернігівська – 5,18%, Київська – 1,38%, Сумська – 4,09%) також зафіксовані пошкодження, що свідчить про масштабність обстрілів навіть поза зоною інтенсивних наземних бойових дій. Водночас західні області (Закарпатська – 0,04%, Івано-Франківська – 0,13%, Львівська – 0,15%) мають найнижчі показники втрат, що відкриває потенціал для розвитку культурно-туристичних маршрутів як елементу збереження національної спадщини у відносно безпечних умовах.

Зазначені показники слугують індикаторами просторових ризиків знищення історико-культурного середовища, що має надзвичайно важливе значення для поствоєнного планування. Вона також може бути використана як емпірична база для формування політик у сфері охорони культурної спадщини, відновлення туристично-рекреаційного потенціалу регіонів та розподілу фінансування на реставраційні та реабілітаційні роботи.

Сучасний стан туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України визначається поєднанням унікального природного, культурного та історичного багатства з численними викликами, що загострилися внаслідок повномасштабної війни [8]. До 2022 року основні напрями розвитку туризму зосереджувалися навколо Карпатського регіону, Причорномор'я, Поділля та великих історичних центрів, як-от Львів, Київ і Чернівці. Активно розвивалися

нішеві види туризму: сільський, гастрономічний, культурний, медичний та екологічний. Водночас спостерігалася низька інфраструктурна забезпеченість багатьох територій, нерівномірність туристичних потоків та фрагментарне управління галуззю.

Однак із початком російської агресії стан туристично-рекреаційної системи зазнав значних змін. Зруйновано сотні об'єктів культурної спадщини, інфраструктури та природоохоронних територій, особливо на сході та півдні країни. Області з традиційно високим туристичним потенціалом, зокрема Харківська, Херсонська, Запорізька, Донеччина та частково Київщина й Чернігівщина, опинилися в зоні бойових дій або зазнали тимчасової окупації. Внаслідок цього спостерігається зміщення туристичних центрів на захід України – до Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Волинської та Чернівецької областей, де туризм виконує і соціально-психологічну і економічну роль.

Попри складні обставини, зберігається низка позитивних тенденцій, що можуть стати основою для майбутнього сталого розвитку. По-перше, активізувалося громадське та муніципальне управління туризмом, у багатьох громадах створено локальні туристичні стратегії. По-друге, війна посилила значення внутрішнього туризму: українці частіше обирають подорожі в межах країни, що сприяє розвитку малих ініціатив та підвищенню інтересу до регіональної спадщини. По-третє, розширюється застосування цифрових технологій: віртуальні тури, мобільні додатки, цифрові мапи та онлайн-білети стали стандартом, що відповідає тенденціям «розумного» туризму [23].

Проте, потребує уваги питання сталості розвитку, тобто поєднання економічної доцільності з екологічною відповідальністю та соціальним впливом. Сучасні стратегії повинні враховувати потреби місцевих громад, уникати надмірного туристичного навантаження на крихкі екосистеми та підтримувати збереження культурної спадщини. Інтеграція принципів сталого розвитку в регіональну політику є шляхом до відновлення і підвищення конкурентоспроможності регіонів у післявоєнний період. Припускаємо, що

саме сталий туризм стане одним з інструментів соціально-економічної стабілізації та міжрегіонального партнерства.

Важливим показником сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів є рейтингування областей України за рівнем екологічної стійкості, яке дозволяє оцінити ступінь забруднення природного середовища та ефективність природоохоронної політики, адаптивність до змін клімату та здатність регіону підтримувати баланс між антропогенним навантаженням і природною рівновагою. Регіони з вищим рівнем екологічної стійкості мають значно більші передумови для розвитку екотуризму, агротуризму, оздоровчого відпочинку та формування привабливого іміджу «зеленої» дестинації. Наприклад, західні області України, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, стабільно демонструють високі позиції в екологічних рейтингах, що підтверджує їх потенціал як осередків сталого туризму. Натомість регіони з низьким рівнем екологічності потребують цілеспрямованих дій щодо рекультивациі, відновлення природного середовища та екологічної модернізації туристичної інфраструктури [12]. Таким чином, включення екологічної компоненти в систему оцінки сталого розвитку туризму сприяє прийняттю більш виважених управлінських рішень на рівні територіальних громад і регіонів.

Картосхема рейтингу областей України за рівнем екологічної стійкості представлена на рис. 2.2.

Регіони з найвищим рівнем екологічної стійкості зосереджені переважно в західній частині країни: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області, а також деякі центральні й південні області. Це пояснюється наявністю значних природоохоронних територій, невисоким рівнем урбанізації, відсутністю великих промислових підприємств, високою лісистістю та помірним сільськогосподарським навантаженням. Такі області мають високий потенціал для розвитку екотуризму, агротуризму та оздоровчого відпочинку на засадах сталості.

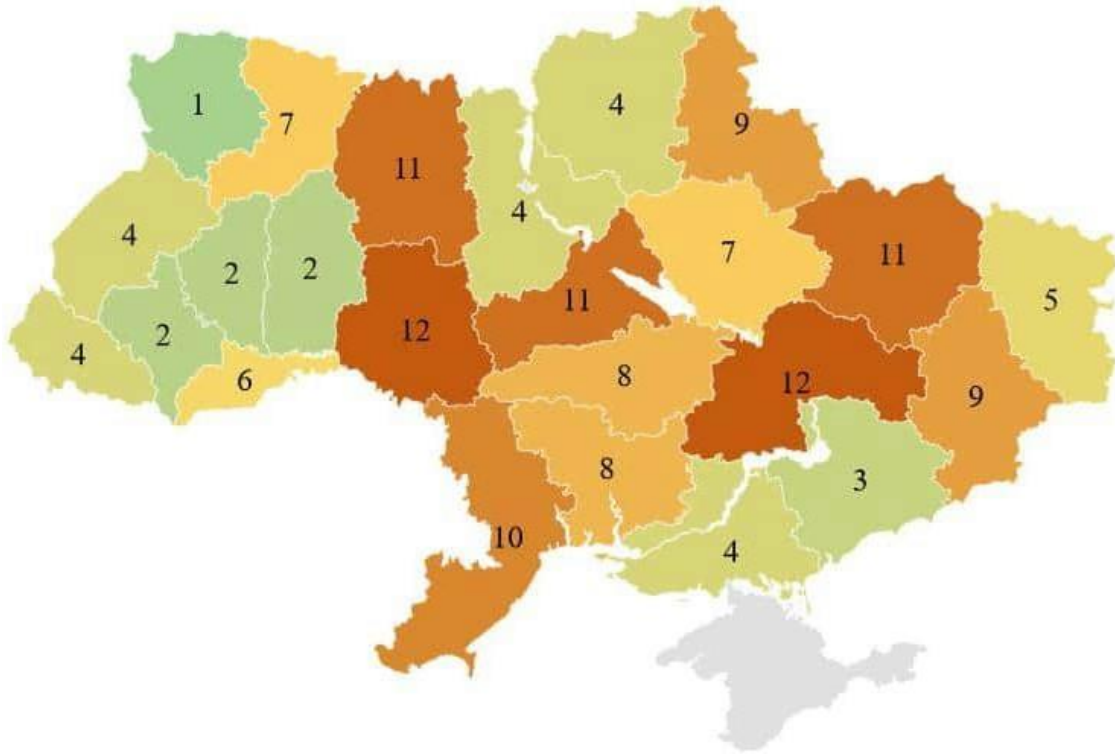

Рисунок 2.2. Рейтинг областей України за рівнем екологічної стійкості

Джерело: складено на основі [23].

Середні показники демонструють регіони, які мають змішану структуру природокористування: поєднання промислових зон із природними територіями, достатню кількість об'єктів природно-заповідного фонду, проте вже з відчутним навантаженням на екосистеми. Це, Черкаська, Кіровоградська, Полтавська, Дніпропетровська області. Тут необхідно збалансовано підходити до сталого розвитку туризму, впроваджуючи механізми контролю за навантаженням і стимулюванням природоохоронних ініціатив.

Найнижчі місця у рейтингу посідають промислово розвинені області центральної та східної України – Харківська, Донецька, Кіровоградська. Низький рівень екологічності в цих регіонах обумовлений високим техногенним навантаженням, історичною концентрацією важкої промисловості, високим рівнем забруднення повітря, водних ресурсів та ґрунтів. Туристична діяльність у таких регіонах має бути ретельно спланованою, з урахуванням необхідності

екологічної реабілітації, розвитку індустріального та науково-пізнавального туризму, а також з обов'язковим залученням інвестицій у «зелені» технології.

Аналіз сучасного стану туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України свідчить про його високу ресурсну насиченість, але водночас про суттєву регіональну нерівномірність використання та розвиткових можливостей. Західні та центральні області демонструють більшу стабільність і динаміку розвитку, тоді як східні та південні регіони зазнали значних втрат унаслідок військових дій, окупації та руйнування туристичної інфраструктури [3]. Війна стала основним дестабілізуючим фактором, що порушив раніше сформовані туристичні маршрути, змінив поведінкові моделі споживачів і потребує повної переоцінки підходів до планування галузі.

Попри виклики, варто відзначити позитивні тенденції, що формуються в контексті сталого розвитку: зростання ролі внутрішнього туризму, активізація громадських і муніципальних ініціатив, впровадження цифрових інструментів та орієнтація на соціально відповідальні практики. Стратегічним завданням постає збереження наявного потенціалу та відбудова територій на основі принципів стійкості, інклюзивності та екологічної безпеки. Саме інтеграція сталих підходів у місцеву політику дозволить уникнути повторення помилок минулого та створити міцне підґрунтя для майбутнього туристичного прориву.

У майбутньому важливим кроком має стати розробка адаптованих регіональних стратегій сталого туризму, які враховуватимуть особливості природного середовища, соціального середовища та економічного потенціалу. Зокрема, пріоритетними мають стати: екологічна реабілітація постраждалих територій, розвиток зеленого туризму, підтримка малого бізнесу, відновлення об'єктів культурної спадщини, а також міжнародна співпраця в межах післявоєнної відбудови. Таким чином, сталий розвиток туризму може стати важливим інструментом соціально-економічного відновлення країни.

2.3. Оцінка рівня сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області

Волинська область має значні передумови для розвитку туризму на засадах сталості: багату природну спадщину (Шацькі озера, лісові масиви Полісся), історико-культурні ресурси (Луцький замок, монастирі, музеї, сакральні пам'ятки), транскордонне положення, а також перспективи екологічного, пізнавального та оздоровчого туризму. Проте для повноцінного розвитку необхідне науково обґрунтоване оцінювання рівня використання цього потенціалу та відповідність його принципам сталого розвитку. Такий підхід, дозволить виявити «слабкі місця» та окреслити напрями для вдосконалення туристичної політики на регіональному рівні [58].

На основі сучасних методик доцільно оцінити рівень сталості туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області, виявити основні тенденції, бар'єри та перспективи. Такий аналіз має прикладне значення як для органів влади, так і для представників туристичної сфери, місцевих громад і потенційних інвесторів. Результати можуть стати підґрунтям для формування цілісної стратегії сталого розвитку туризму в області з урахуванням екологічної, соціальної та економічної складових.

На сьогодні туристичний потенціал області формують:

- 3 центри туристичної інформації
- 3 національні парки
- 231 рекреаційна зона
- 123 рекреаційних пунктів
- 267 озер
- 285 агросадиб
- 152 заклади розміщення
- 7 санаторіїв
- 17 музейних закладів
- 1534 об'єкти культурної спадщини

- 11 фестивалів (понад 1000 туристів)
- 1 туристичний кластер
- 8 маркованих туристичних шляхів
- 7 топових туристичних маршрутів
- 5 активних туристичних клубів
- 2 екопарки
- 2 офіційних туристичних веб-ресурси
- 341 суб'єкт туристичної діяльності області [6].

Оцінку сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області здійснимо, застосувавши методика індикативного оцінювання, яка базується на системі кількісних і якісних показників, що охоплюють екологічну, економічну та соціальну складові сталості. Такий підхід дозволяє комплексно проаналізувати стан розвитку туризму в області, виявити тенденції, ризики та потенційні резерви зростання. Методика передбачає оцінювання за блоками індикаторів, що формуються відповідно до цілей сталого розвитку, визначених як на міжнародному рівні (ООН, ЄС), так і в українських стратегічних документах.

До екологічного блоку індикаторів пропонуємо включити показники рівня забруднення природного середовища, частку територій, що мають охоронний статус, наявності екологічно орієнтованої інфраструктури (зокрема екомаршрутів, систем сортування відходів у рекреаційних зонах тощо). Економічний блок охоплює частку доходів від туризму в загальній структурі економіки регіону, рівень зайнятості в туристичній сфері, кількість малих підприємств і суб'єктів туристичної діяльності. Соціальний блок аналізує доступність туристичних послуг для місцевого населення, участь громади у формуванні туристичних проєктів, рівень задоволеності туристів та рівень охоплення туристичною освітою і просвітою [37].

Загальна оцінка сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу формується шляхом інтегральної оцінки кожного індикатора, нормалізації значень та обчислення інтегрального індексу. Такий індекс дозволяє

порівнювати результати між регіонами або в динаміці за певний період. У контексті Волинської області це дає змогу визначити, наскільки її туристичний розвиток відповідає принципам сталості, та обґрунтувати подальші пріоритети регіональної туристичної політики (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2 – Первинні показники для розрахунку сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області

Блок сталості	Індикатор	Оцінка (0-1)	Джерело
Екологічний	Частка природоохоронних територій у %	0.8	Мальська М. П. (2018)
	Рівень забруднення атмосферного повітря (індекс)	0.6	UNEP (2020)
	Наявність екомаршрутів (од.)	0.7	Беляєва Л. А. (2017)
Економічний	Кількість туристичних підприємств на 10 тис. населення	0.5	Держстат України (2021)
	Доходи від туризму в структурі ВВП, %	0.4	Федун Є. В. (2020)
	Рівень зайнятості в туризмі (%)	0.6	UNWTO (2004)
Соціальний	Участь громади у туристичних ініціативах (бал)	0.7	Місцеві опитування
	Доступність туристичних послуг (бал)	0.6	Дослідження USAID (2019)
	Наявність програм туристичної освіти (бал)	0.5	Освітній моніторинг МОН (2020)

Джерело: розраховано на основі [59, 62, 61].

Аналіз середніх індексів сталості за блоками оцінки туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області засвідчив певну нерівномірність розвитку за екологічною, економічною та соціальною складовими. Найвищу оцінку отримав екологічний блок (0,70), що свідчить про порівняно добру збереженість природних ресурсів, наявність природоохоронних територій та активність у формуванні екомаршрутів, що відкриває можливості для розвитку екотуризму, зелених зон відпочинку й природної інфраструктури на засадах сталості.

Соціальний блок отримав середню оцінку (0,60), що вказує на помірний рівень участі громади у туристичних ініціативах, доступності послуг і освітньої підтримки. Це означає, що є позитивні зрушення у сфері соціальної інтеграції туризму, проте потенціал взаємодії з громадським сектором та системою підготовки кадрів ще не реалізовано повною мірою.

Економічний блок виявився найменш розвиненим (0,50), що засвідчує слабку динаміку економічної складової туризму і рекреації в області. Низька частка доходів від туризму у ВРП, обмежена кількість підприємств і середній рівень зайнятості вказують на потребу в стимулюванні інвестування, спрощенні умов для МСП у туризмі, а також покращенні бізнес-середовища [40].

Графічне відображення рівня сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області представлено на рис. 2.3.

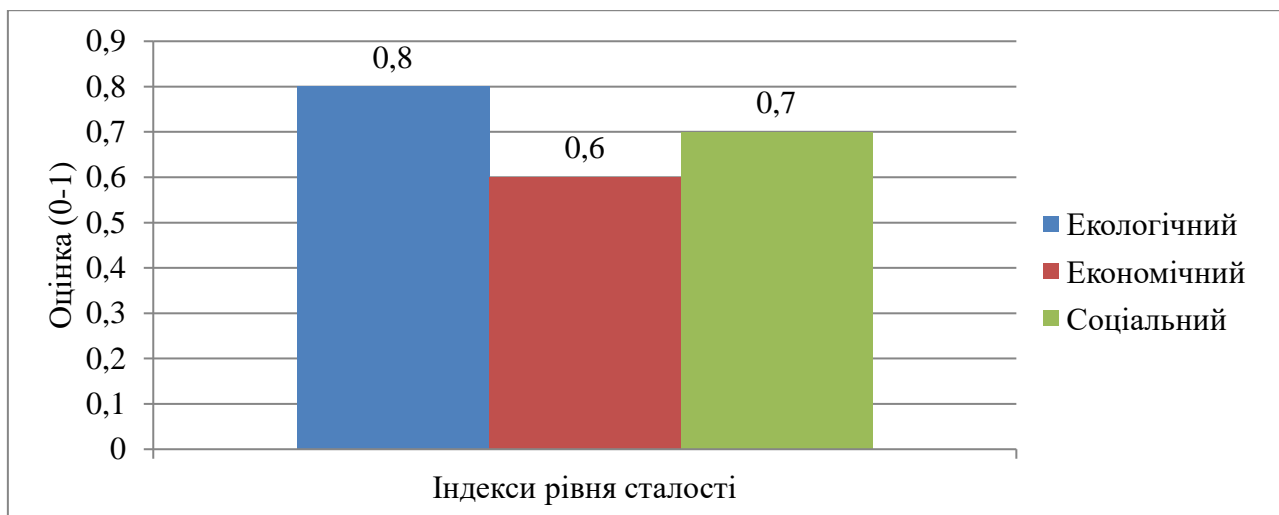

Рисунок 2.3. Розрахований індекс рівня сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області

Джерело: складено на основі [36].

За результатами оцінки рівня сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області визначено, що загальний інтегральний індекс становить 0,60, що відповідає помірному рівню сталості. Волинська область має високий екологічний потенціал, сприятливу соціальну базу для інтеграції туризму, але потребує посилення економічної складової. Отримані результати дозволяють рекомендувати пріоритети регіональної політики: інвестування в туристичну інфраструктуру, стимулювання місцевого бізнесу, розширення екоорієнтованих продуктів та підвищення інституційної спроможності громад до управління туризмом на принципах сталого розвитку.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Стратегування сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій

У сучасному світі туризм та рекреація є інструментом просторового розвитку, збереження культурної спадщини та забезпечення добробуту населення регіонів. Однак одночасно з розширенням туристичних потоків зростає навантаження на природні й соціальні системи, що створює виклики для збереження ресурсної бази та стабільного функціонування туристичних дестинацій. У цьому контексті концепція сталого розвитку стає етичним та практичним орієнтиром для регіонального планування й стратегічного управління туристично-рекреаційною діяльністю.

Сталий розвиток туристично-рекреаційного потенціалу передбачає зростання кількості туристів або розширення інфраструктури на основі гармонійного поєднання економічної ефективності, екологічної відповідальності та соціальної згуртованості. Такий підхід означає необхідність пошуку оптимальних стратегічних рішень, які забезпечать прибуток та довготривале збереження туристичних ресурсів, захист культурної ідентичності місцевих громад та покращення якості життя на місцях [36]. Саме стратегічні орієнтири формують дорожню карту, за якою території можуть рухатися у напрямі сталого зростання.

У сучасних українських реаліях, з урахуванням післявоєнної відбудови, екологічних ризиків, демографічних змін і необхідності залучення інвестицій, питання формування стратегічних орієнтирів сталого розвитку набуває особливої актуальності. Це стосується як державної політики, так і регіонального рівня, де саме громади виступають рушіями змін. Усвідомлення стратегічних пріоритетів дозволяє відновити втрачене, але й створити нову

модель туристичного розвитку, засновану на інноваціях, локальних цінностях і міжсекторальній співпраці.

Стратегічні орієнтири сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій запропоновано на рис. 3.1.

Рисунок 3.1. Стратегічні орієнтири сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій

Джерело: складено автором на основі експертного підходу.

Економічна складова сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій передбачає зростання доходів та якісну трансформацію сфери туризму через розширення асортименту туристичних продуктів, підтримку малого і середнього підприємництва, розвиток партнерств та цифровізацію. Одним із основних орієнтирів є диверсифікація видів туризму, що дозволяє адаптувати пропозицію до різних цільових аудиторій: від

сімейного до подієвого чи лікувально-оздоровчого. Підтримка малого та середнього туристичного бізнесу, у свою чергу, забезпечує зайнятість місцевого населення й зміцнює економіку громад. Активна діяльність малого та середнього туристичного бізнесу є основою для гнучких і інноваційних послуг, особливо у сільській місцевості. Цифровізація відкриває нові шляхи до інтеграції з глобальним туристичним ринком.

Екологічна складова спрямована на збереження природної основи туризму. До стратегічних орієнтирів належать розширення мережі природоохоронних територій, розвиток екомаршрутів, впровадження сертифікаційних систем для готелів, садиб і маршрутів, що відповідають принципам «зеленого» туризму. Застосування екологічного моніторингу дозволяє уникнути перевантаження територій, зберігаючи при цьому їхню рекреаційну цінність [7]. В умовах післявоєнної відбудови екологічний туризм стане конкурентною перевагою для України у європейському просторі сталого розвитку.

Соціальна складова покликана забезпечити справедливий розподіл вигод від туризму серед місцевого населення та формування соціально відповідального туристичного середовища. Основними орієнтирами тут виступають залучення громади до управління туризмом, підтримка туристичної освіти, доступність туристичних продуктів для різних категорій населення та збереження локальної культурної ідентичності. Соціальна орієнтація туризму підвищить рівень підтримки з боку населення, сприятиме збереженню традицій та створенню привабливих умов життя на периферії.

Інституційно-управлінський вектор охоплює формування чітких стратегій, координацію дій між секторами та інтеграцію українського туризму у глобальні системи сталості. Важливим орієнтиром є формування регіональних стратегій сталого туризму, які б враховували особливості кожної території. Крім того, необхідна інституційна спроможність громад реалізовувати політику сталого розвитку через підзвітність, моніторинг та гнучке управління. Узгодження з міжнародними ініціативами (Цілями сталого розвитку ООН чи

Європейським зеленим курсом) сприятиме залученню зовнішніх ресурсів і формуванню позитивного іміджу України як безпечної та відповідальної туристичної дестинації.

Аналіз стратегічних орієнтирів сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій засвідчує, що ефективне управління цією сферою вимагає системного, багатовекторного та інтегрованого підходу. Сталий туризм повинен базуватися на глибокому розумінні потреб довкілля та суспільства. Формування відповідних стратегічних цілей і механізмів їх реалізації дозволяє перейти від фрагментарних дій до довгострокової моделі розвитку, зорієнтованої на майбутнє.

У структурі сталого розвитку основою виступають чотири взаємопов'язані складові: економічна, екологічна, соціальна та інституційна. Економічна складова забезпечує створення умов для прибуткового та конкурентного туристичного ринку, що залучає інвестиції, підтримує підприємництво і генерує додану вартість для регіонів. Екологічна орієнтована на збереження ресурсної бази туризму, відновлення природних ландшафтів та впровадження екологічно безпечних технологій. Соціальний напрям сприяє соціальній згуртованості, зайнятості, просуванню місцевої культури та забезпеченню доступності туристичних послуг. Інституційна складова передбачає створення ефективної нормативної та управлінської інфраструктури, узгодженої з міжнародними стандартами сталого розвитку [1].

В українських реаліях стратегічні орієнтири сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу мають особливе значення в умовах воєнного та післявоєнного відновлення. Туризм здатен стати важливим сектором економіки та дієвим інструментом інтеграції громад, відновлення культурного середовища та формування позитивного іміджу України у світі. У зв'язку з цим, необхідно адаптувати міжнародний досвід та розробити власні регіональні стратегії гостинності, що враховуватимуть специфіку територій, наявні ресурси та потреби місцевого населення.

3.2. Обґрунтування напрямів розбудови туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області на засадах сталості

У сучасних умовах розвитку України, особливо в контексті європейської інтеграції та післявоєнного відновлення, туризм розглядається як потужний фактор економічного зростання, просторової збалансованості та соціальної згуртованості. Проте ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу має ґрунтуватися як на комерціалізації ресурсів так і на принципах сталого розвитку (збереженні природного середовища, підтримці місцевих громад та забезпеченні справедливості між поколіннями). Саме це визначає необхідність формування стратегій розвитку туризму, які будуть орієнтовані на довгострокову життєздатність регіонів.

Волинська область володіє значним, хоч і частково нереалізованим, туристично-рекреаційним потенціалом. Унікальні природні ландшафти, зокрема Шацькі озера, національні парки та лісові масиви Полісся, поєднуються з багатою культурною спадщиною, сакральними пам'ятками, історичними містами й етнокультурною різноманітністю. Усе це створює передумови для розвитку екологічного, оздоровчого, пізнавального та сільського туризму [42]. Проте, існує низка викликів: нерівномірний розвиток інфраструктури, недостатня промоція регіону, обмеженість фінансування, що потребують системного підходу до планування.

Розбудова туристично-рекреаційного потенціалу Волині на засадах сталості передбачає впровадження стратегічного управління з урахуванням взаємопов'язаних складових: економічної, екологічної та соціальної, що означає привабити туриста, забезпечити збереження ресурсів, покращити якість життя населення, посилити участь громад у процесах розвитку та створити гідний імідж регіону. Проте, зважаючи на тему нашого дослідження, проведений аналіз та особливості євроінтеграційних процесів в межах території дослідження, пропонуємо додатково включити інфраструктурну та інституційну складову [34]. Такий підхід дозволить сформувати сучасну

конкурентну модель туризму, що відповідатиме європейським стандартам і сприятиме зміцненню внутрішнього потенціалу Волинської області. Інструментарій розбудови туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області на засадах сталості систематизовано в таблиці 3.1

Таблиця 3.1 – Інструментарій розбудови туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області на засадах сталості

Група інструментів	Інструменти	Очікуваний ефект
Економічні	Програми підтримки МСП у сфері туризму, розвиток державно-приватного партнерства, стимулювання зеленого інвестування, туристичні кластери	Підвищення підприємницької активності, зростання зайнятості, доходів від туризму, податкових надходжень
Екологічні	Створення екомаршрутів, зелена сертифікація, рекреаційне зонування, збереження та розвиток Шацького нацпарку та інших природоохоронних об'єктів, контроль антропогенного навантаження	Збереження природи для майбутніх поколінь, розвиток екотуризму, екологічна рівновага
Соціальні	Залучення громад, розвиток освіти у сфері туризму, популяризація місцевої культурної спадщини	Посилення участі громад, підтримка ідентичності, соціальна згуртованість, збереження ідентичності.
Інфраструктурні	Розвиток транспортної доступності, інформаційні центри, цифрові платформи, модернізація туристичних об'єктів; створення е-сервісів для туристів	Покращення доступності та якості обслуговування, розширення туристичних маршрутів
Інституційні	Регіональні стратегії, моніторинг, міжсекторальне партнерство, укріплення координації між владою, бізнесом і громадами, актуалізація регіональних програм; створення туристичних кластерів	Системне управління туризмом, залучення інвестицій, посилення керованості сектором, нові управлінські моделі

Джерело: складено автором.

Розбудова туристично-рекреаційного потенціалу на засадах сталості передбачає системне впровадження комплексу інструментів, що охоплюють усі важливі напрями: економіку, екологію, соціальну сферу, інфраструктуру та інституційне середовище. Запропоновані інструменти дозволяють структуровано визначити механізми впливу та очікувані результати в контексті сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області.

Економічні інструменти охоплюють фінансову та підприємницьку підтримку: грантові програми для малих і середніх підприємств, податкові пільги для туристичного бізнесу, створення та розвиток туристичних кластерів.

Ці заходи спрямовані на стимулювання ділової активності, диверсифікацію ринку туристичних послуг і підвищення зайнятості місцевого населення. Наукові підходи до планування таких інструментів підкреслюють важливість створення умов для самозайнятості в громадах, особливо в сільській місцевості.

Екологічні інструменти передбачають заходи щодо збереження довкілля: створення екомаршрутів, впровадження сертифікації «зелених» об'єктів та проведення рекреаційного зонування. З наукової точки зору, це є важливою умовою мінімізації екологічного навантаження на території та підвищення їх стійкості. Збереження ландшафтного і біорізноманітного багатства Волині є основою привабливості регіону для екологічно орієнтованого туризму.

Соціальні інструменти спрямовані на активізацію людського та культурного капіталу територій. До них належать залучення громад до прийняття рішень, освітні програми з туризму, підтримка культурних ініціатив. Такий підхід базується на концепції соціальної сталості, яка наголошує на необхідності врахування інтересів місцевого населення та посилення його ідентичності як запоруки стійкого розвитку [22].

Інфраструктурні інструменти забезпечують фізичну й цифрову доступність туристичних послуг: від будівництва та ремонту доріг до створення інформаційних центрів і цифрових платформ. Зазначені заходи є основою для зростання туристичних потоків та якості обслуговування. Інфраструктура водночас виконує роль «каркаса» туристичної системи, без якої неможливо забезпечити сталий розвиток навіть за наявності ресурсної бази.

Інституційні інструменти формують управлінське та нормативне підґрунтя сталого туризму. До них відносяться розробка регіональних стратегій, впровадження систем моніторингу, створення міжсекторальних платформ співпраці. Зазначене дозволить забезпечити довготривалу узгодженість політики, ефективне використання ресурсів та прозорість управлінських рішень.

Зважаючи на проведені дослідження, для розбудови туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області на засадах сталості, пропонуємо застосувати інтегровану стратегію сталого розвитку, яка поєднує економічні,

соціальні, екологічні та інституційні механізми забезпечення довготривалого зростання туристично-рекреаційного потенціалу Волині.

До пріоритетних напрямів дій віднесемо:

- розвиток екотуризму і культурного туризму – на основі збереження природної та культурної спадщини;
- цифровізація туристичної сфери – впровадження смарт-сервісів, цифрових мап, онлайн-платформ для бронювання та промоції;
- формування туристичних кластерів – «Шацький екологічний кластер», «Луцьк – історичне серце Волині», «Поліський агротуризм»;
- підвищення обізнаності населення про сталий туризм – через освітні та просвітницькі кампанії;
- транскордонна співпраця з Польщею – спільні турпродукти, міжнародні гранти.

Запропоновані стратегічні орієнтири сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області спрямована на інтеграцію екологічних, соціальних і економічних принципів у практику управління туристичною сферою регіону. Вона враховує світовий досвід, відповідає національним стратегічним документам і адаптована до специфіки Волині. Реалізація такої стратегії дозволить сформувати конкурентоспроможну, стійку й екологічно безпечну туристичну модель, що сприятиме соціально-економічному розвитку області.

Таким чином, ефективна розбудова туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області на засадах сталості можлива лише за умови комплексного застосування взаємодоповнюючих інструментів, кожен з яких виконує специфічну функцію, але разом вони формують цілісну модель розвитку, здатну забезпечити довготривалу конкурентоспроможність регіону, збереження його природного та культурного багатства, активізацію місцевих громад і підвищення якості туристичних послуг. Такий підхід дозволяє адаптуватися до викликів сучасності та формувати нову парадигму сталого туризму, орієнтовану на майбутнє.

ВИСНОВКИ

Досліджено світовий та вітчизняний досвід сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу з метою виявлення ефективних практик і механізмів, які можуть бути адаптовані до умов України. У зарубіжних країнах, зокрема в Австрії, Швеції, Канаді, успішно застосовуються інтегровані підходи до збереження природного середовища, впровадження «зелених» стандартів, активного залучення місцевих громад і цифрових рішень для управління туристичними потоками. У межах вітчизняного досвіду окреслено позитивні приклади впровадження регіональних стратегій (наприклад, у Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській областях), створення кластерів, розвитку локальних ініціатив та інтеграції екологічного підходу в туристичну політику.

Здійснено аналіз сучасного стану та тенденцій сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України, в результаті якого виявлено нерівномірність розподілу туристичних ресурсів та відмінності в рівнях їх освоєння й управління. Західні області, зокрема Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, демонструють активну реалізацію принципів сталого туризму через розвиток екологічних маршрутів, підтримку локальних ініціатив та інтеграцію культурної спадщини у туристичні продукти. Серед основних тенденцій виокремлено зростання інтересу до внутрішнього туризму, посилення ролі громад у формуванні місцевої туристичної політики, цифровізацію туристичних послуг та переорієнтацію на маломасштабні, екологічно безпечні формати відпочинку.

Здійснено комплексний аналіз сучасного стану та основних тенденцій сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України, що дозволив виявити як регіональні переваги, так і обмеження в контексті сучасних викликів. Дослідження показало, що розвиток туристичної сфери в країні є просторово нерівномірним: провідні позиції за рівнем туристичного навантаження, організації сервісу та збереження природного середовища займають західні регіони (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька,

Закарпатська області), тоді як східні та південні області зазнали значного занепаду через збройну агресію росії. Водночас зростає роль внутрішнього туризму, локальних ініціатив, нових форматів туризму (екотуризм, етнотуризм, сільський туризм), що відповідає принципам сталого розвитку.

Виявлено, що серед актуальних тенденцій домінують: переорієнтація туристичних потоків у безпечні регіони, зростання уваги до екологічної безпеки та збереження природних ресурсів, формування цифрової туристичної інфраструктури, а також активізація участі громад у розвитку місцевих туристичних систем. Особливу роль відіграє впровадження принципів «зеленої економіки» та підтримка малих підприємств у сфері туризму. Результати аналізу засвідчують потребу в комплексному підході до відновлення та стратегічного управління туристично-рекреаційним потенціалом, що базується на інтеграції екологічних, економічних і соціальних чинників сталості, а також враховує специфіку кожного регіону України.

На основі проведеного індикативного аналізу визначено, що рівень сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області є помірним, із загальним інтегральним індексом 0,60. Найвищі оцінки отримала екологічна складова, що свідчить про збереженість природного середовища та наявність рекреаційних ресурсів, придатних для розвитку екотуризму. Соціальний блок також демонструє позитивну динаміку, зокрема завдяки активності громад та просвітницьким ініціативам. Економічна складова виявилась найслабшою, що потребує посилення інвестиційної політики, стимулювання малого бізнесу в туризмі та розширення зайнятості у сфері послуг. Волинська область має добру базу для впровадження стратегій сталого туризму, однак для досягнення високого рівня необхідно усунути структурні дисбаланси й підвищити ефективність регіонального управління галуззю.

Доведено, що сталий розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області можливий завдяки узгодженому використанню різноманітних інструментів, які охоплюють економічну, екологічну, соціальну, інфраструктурну та управлінську сфери. Кожен з цих інструментів виконує

важливу роль у зміцненні системи туризму, проте лише їхнє поєднання створює умови для цілісного та збалансованого розвитку. Саме комплексний підхід дає змогу забезпечити ефективне використання наявних ресурсів та сприяти збереженню довкілля, активній участі громад та формуванню привабливого туристичного іміджу регіону у довгостроковій перспективі.

Розроблено стратегічні орієнтири сталого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу територій, які включають інтегровані підходи до управління ресурсами, спрямовані на забезпечення екологічного балансу, економічної життєздатності та соціальної інклюзії. Вони охоплюють диверсифікацію туристичних напрямів із пріоритетом на екологічно безпечні та культурно-ідентичні продукти, розвиток партнерських моделей співпраці між громадою, бізнесом і місцевою владою, впровадження цифрових технологій для підвищення ефективності управління та комунікації, а також посилення ролі місцевого населення у процесах прийняття рішень. Запропоновані орієнтири адаптовані до умов регіонів України й можуть слугувати основою для стратегічного планування сталого туризму як на місцевому, так і на національному рівні.

Обґрунтовано основні напрями розбудови туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області на засадах сталості, які базуються на врахуванні природно-ресурсного, історико-культурного та соціально-економічного потенціалу регіону. Визначено, що пріоритетними є: розвиток екологічного та сільського туризму, активне залучення місцевих громад до туристичної діяльності, підтримка малих і середніх підприємств, модернізація туристичної інфраструктури з дотриманням екологічних стандартів, а також цифровізація сервісів і просування територіального бренду Волині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієва А.Ю. Концептуальні засади сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери на засадах інклюзивного зростання. *Вісник Нац. ун-ту водного госп-ства та природокор.* Сер.: Екон. науки. Рівне: НУВГП, 2020. Вип. 2(90). С. 3-13.
2. Алієва А.Ю. Формування стратегічних пріоритетів сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери на засадах інклюзивного зростання. *Економічний форум.* Луцьк: ЛНТУ. 2020. Т. 3. С. 44-51.
3. Барвінок Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону.* 2022. № 18 (2). С. 206-217.
4. Бартошук О.В. Моделі розвитку індустрії туризму (зарубіжний досвід). Держава і регіони. Сер.: *Економіка та підприємництво.* 2011. № 2. С. 62-68.
5. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії. Київ: Палітра, 1998. 250 с.
6. Борблік К.Е. Передумови формування стратегії сталого розвитку ринку туристичних послуг України. *Вісн. Приаз. держ. тех. ун-ту = Reporter of the Priazovskyi State Technical University:* зб. наук. праць. Маріуполь, 2019. Вип. 37. С. 34-41.
7. Бурик З.М. Прогнозування показників сталого розвитку України. *Демократичне врядування.* 2017. Вип. 20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2017_20_8/ (дата звернення: 01.03.2025).
8. Бутко М.П., Алешугіна Н.О. Розвиток мережі шляхів автомобільного сполучення та її роль у зміцненні туристичного потенціалу України. *Регіональна економіка.* 2011. № 2. С.23-33.
9. Гаврилюк О. М. Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України: монографія. Київ : КНТ, 2018. 192 с.

10. Гуменюк З.В. Сталий розвиток туристичної сфери: теорія, методологія, практика : монографія Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 312 с.
11. Державна служба статистики України: вебсайт. 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.02.2025).
12. Дутчак О.В. Управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу в умовах децентралізації: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 210 с.
13. Європейська хартія екологічно безпечного туризму на захищених територіях. *European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas*. URL: <http://www.european-charter.org/home/>.
14. Єрко І.В. Сталий та безпечний розвиток туризму як один з критеріїв трансформації конкурентного потенціалу суб'єктів туристичної індустрії. *Підприємництво та інновації*. Випуск 29. 2023. С. 7-14.
15. Жаліло Я.А. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf> (дата звернення: 02.03.2025)
16. Загорський В.С. Концептуальні основи формування системи управління сталим розвитком еколого-економічних систем: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 336 с.
17. Закон України «Про туризм» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.03.2025)
18. Закон України «Про курорти» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text> (дата звернення: 01.03.2025)
19. Закон України «Про музеї та музейну справу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.03.2025)
20. Закон України «Про захист прав споживачів» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 01.03.2025).

21. Заячківська Г. Концепція сталого розвитку сфери туризму як засіб післякризового відновлення галузі. *Вісник ТНЕУ*. 2011. № 5-2. С. 345-350.

22. Зарічняк А.П. Відновлення туристично-рекреаційного потенціалу України в умовах кризових явищ. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2024. <https://ontu.edu.ua/download/dissertation/disser/2024/diser-Zarechniak.pdf>

23. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення, 2023 URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf (дата звернення: 01.03.2025).

24. Іванов С. В. Інфраструктура туризму як фактор регіонального розвитку: монографія. Харків : Фінансист, 2021. 200 с.

25. Корнілова Н.В. Досвід організації ділового туризму в країнах світу. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62). С. 813-819.

26. Костенко Н. В. Екотуризм як чинник збалансованого розвитку територій. *Географія та туризм*. 2019. № 48. С. 105-111.

27. Костинець В.В., Костинець Ю.В. Віртуальні подорожі як інструмент просування причорноморського регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 52-1. С. 82-85.

28. Лебедев І. В. Сталий розвиток туризму: досвід Європейського Союзу і завдання для України. *Вісн. соц.-екон. досліджень: зб. наук. праць*. Одеса: ОНЕУ. 2018. № 3 (67). С. 162-173.

29. Лиско Л.Р., Туниця Т.Ю. Економічна теорія сталого розвитку: світоглядні та методологічні чинники становлення. *Економічна теорія*. 2012. № 4. С. 19-28.

30. Маковей Ю.П. Розвиток сфери туризму в Україні. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44 (2). С. 87-93.

31. Мальська М. П., Ведмідь Н. М., Гринів Л. С. Рекреаційна географія : навч. посіб. Львів : Центр Європи, 2019. 240 с.
32. Матвійчук Л.Ю., Смаль Б.А. Формування туристичних кластерів як напрям підвищення конкурентоспроможності індустрії гостинності регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2021. № 5 (239). С. 6-16.
33. Матвійчук Л., Дашук Ю. Європейський вектор сталого розвитку індустрії гостинності України. *Економіка та суспільство*, 2022. № 45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-28> (дата звернення: 01.03.2025).
34. Мельник Л. Г. Економіка сталого розвитку : навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2015. 352 с.
35. Мельничук Є. Сталий розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Волинської області. *Студентський науковий вісник ЛНТУ*, серія технічні науки. Луцьк, 2025 р.
36. Миронов Ю.Б. Сталий розвиток туризму: сутність, завдання та принципи. Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції: матеріали наук. конф., 11-12 трав. 2017 р. Львів: ЛТЕУ, 2017. 440 с.
37. Миронов Ю.Б. Сутність та чинники сталого розвитку туризму в регіоні *Наук. вісн. НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.11. С. 117-122.
38. Моїсєєва Н.І. Новітні проблеми, особливості та перспективи сталого розвитку туристичної сфери: державний та регіональний вектор. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Т. 3. № 2. С. 150-164.
39. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д. т. н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. 72 с.
40. Нездоймінов С., Андрєєва Н. Концептуальні засади формування стратегії диверсифікації на підприємствах туристичного бізнесу. *Вісн. екон. науки України*. 2013. № 2. С.108-112.

41. Остафійчук Я.В. Місце сфери послуг у сучасній парадигмі сталого розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 3. С. 30-32.
42. Остафійчук Я.В. Сталый розвиток сфери послуг: сутність, тенденції та перспективи: монографія. Київ: ДЕТУТ, 2012. 292 с.
43. Офіційний сайт Асоціація індустрії гостинності України. URL: <https://aigu.org.ua/> (дата звернення: 30.01.2025).
44. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 19.01.2025 р.).
45. Офіційний сайт Волинь унікальна URL: <https://tourism.volyn.ua/> (дата звернення 19.01.2025).
46. Павліха Н.В. Європейська інтеграція щодо досягнення перспектив сталого просторового розвитку. Європейська інтеграція: досвід Польщі та України: кол. монографія. Луцьк Люблін: «Drukarnia Kolor Lublin», 2013. С. 140-159.
47. Панюк С. С. Стратегічне управління розвитком туристичних територій : монографія. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2020. 168 с.
48. Програма розбудови туристичної інфраструктури URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/612-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.03.2025).
49. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження КМУ від 16.03.2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80> (дата звернення: 01.03.2025).
50. Матвійчук Л.Ю., Смаль Б.А (2022). Стратегічні засади підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг індустрії гостинності регіону. *Товарознавчий вісник*. 1 (15), С. 7-20. URL: <http://tovvisnik.lutsk-ntu.com.ua/index.php/tovvisnik/article/view/192>
51. Стратегія розвитку Луцької міської територіальної громади до 2030 року (проект). URL: <http://surl.li/wredev>

52. Смаль В., Смаль І. Туризм і сталий розвиток. *Вісн. Львів. унту.* 2005. Вип. 32. С. 163-173.

53. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.03.2025).

54. Туристична статистика України: динаміка податкових надходжень по регіонах. Офіційний сайт ДАРТ. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-ukrayini-dinamika-podatkovih-nahodzhen-po-regionah> (дата звернення: 02.02.2025).

55. Туристичні потоки. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm (дата звернення 19.01.2025 р.).

56. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ: Вид-во КНТЕУ, 2009. 463 с.

57. Федун Є. В. Сталий розвиток туризму: міжнародний досвід та українські перспективи. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020.

58. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2017. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainabledevelopment-report/sustainable-development-goals--2017-baselinenationalreport.htm> (дата звернення: 29.01.2025).

59. Sustainable Development. World Tourism Organization. URL: <https://www.unwto.org/ru/node/79> (дата звернення: 20.04.2025).